

Latvijas un ārvalstu
labās prakses piemēri
skolēnu lasītprasmes veicināšanai
IEA PIRLS pētījuma
perspektīvā:
metodiskais materiāls

K. Kampmane, A. Ozola, L. Latsone

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
IZGLĪTĪBAS ZINĀTŅU UN
PSIHOLOĢIJAS FAKULTĀTE

IZGLĪTĪBAS PĒTNIECĪBAS
I N S T I T Ū T S

Latvijas Universitāte
Izglītības zinātņu un psiholoģijas fakultāte
Izglītības pētniecības institūts

Kristīne Kampmane, Antra Ozola, Lāsma Latsone

**Latvijas un ārvalstu labās prakses
piemēri skolēnu lasītprasmes veicināšanai
IEA PIRLS pētījuma perspektīvā:
metodiskais materiāls**

Rīga 2024

Kristīne Kampmane, Antra Ozola, Lāsma Latsone

Latvijas un ārvalstu labās prakses piemēri skolēnu lasītprasmes veicināšanai IEA PIRLS pētījuma perspektīvā: metodiskais materiāls

Šis izdevums sastāv no divām daļām un balstīts ekspertu interviju analīzē. Pirmajā daļā apkopota to Latvijas skolu pieredze, kuru sasniegumi *PIRLS 2021* pētījumā bija augsti un kuru mācību rezultātus darba apstākļi pandēmijas laikā bija ietekmējuši minimāli. Grāmatas otrā daļa veltīta ārvalstu labās prakses piemēriem, kas galvenokārt iegūti sarunās ar ekspertiem par Īrijas, Polijas, Lietuvas un Igaunijas pieredzi skolēnu lasītprasmes veicināšanā.

Izdevums izstrādāts ESF projekta Nr. 4.2.2.5/1/23/I/001 "Dalība starptautiskos izglītības pētījumos izglītības kvalitātes monitoringa sistēmas attīstībai un nodrošināšanai" ietvaros.

PIRLS pētījums Latvijā tiek īstenots, Latvijas Universitātes Izglītības zinātņu un psiholoģijas fakultātes Izglītības pētniecības institūta pētniekiem sadarbojoties ar Izglītības un zinātnes ministriju. Pētījuma vadītāja Latvijā - *Dr. sc. admin.*, profesore Antra Ozola.

Šīs grāmatas mērķauditorija ir sākumizglītības līmenī strādājošie latviešu valodas skolotāji un citi pedagogi, kā arī mācību satura speciālisti un izstrādātāji, izglītības politikas veidotāji, izglītības zinātnieki un atbilstošo studiju virzienu studenti un, protams, ikviens, kam interesē lasītprasmes apguves jautājumi.

Izdevuma autori pateicas visiem interviju dalībniekiem par atsaucību, ieguldīto darbu un radošajām idejām!

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

ISBN (elektronisks izdevums) 978-9934-527-70-8

© Latvijas Universitāte, 2024
© Kristīne Kampmane, Antra Ozola, Lāsma Latsone, 2024

1. LABĀS PRAKSES PIEMĒRI LATVIJAS AUGSTU SASNIEGUMU SKOLĀS	5
1.1. Latvijas labo prakšu izpētes norise un dalībnieki	5
1.2. Dzimtās valodas un literatūras skolotāju ikdienas darbs klasē un ieteikumi	6
1.2.1. Ikdienas darbs klasē	6
Lasīšanas tehnika – primārā atkodēšana	6
Lasītprasmes tehnika – ātrums un pareizība	6
Lasītprasmes tehnikas izaugsmes veicināšana	7
Tekstpratības pilnveide - dažādu tekstu atkodēšana	8
Tekstpratības pilnveide – tekstveide, rakstīšana	9
Runāšana un klausīšanās kā tekstpratības pilnveides metode	10
Reflektēšana par izlasīto un tā vērtēšana	11
Lasītprieks un emocionālā piesaiste	12
Zēnu tekstpratība	14
Klases vides iekārtojums	14
Darbs ar skolēniem attālinātā un digitālā režīmā, digitālā lasītprasme	15
Iekļaujošā izglītība un pāreja uz Vienotu skolu	16
Mācību materiāli, vasaras lasīšana	16
1.2.2. Sadarbība ar citām iesaistītajām pusēm	18
Starppriekšmetu saikne, sadarbība skolas ietvaros	18
Sadarbība ar ģimeni	19
Sadarbības projekti	20
1.3. Skolu bibliotēku loma lasītprasmes veicināšanā, sadarbība ar skolēniem	22
1.3.1. Bibliotēkas krājums, lasītava	22
1.3.2. Bibliotēkāju ikdienas darbs	24
Ikdienas darbs bibliotēkā un lasītavā	24
Bibliotēkāju darbs klasē	24
1.3.3. Bibliotēkāra sadarbība	26
Sadarbība ar ģimeni	26
Sadarbība ar pedagogiem	26
1.4. Lasītprasmes nozīme skolā un administrācijas loma tās veicināšanā	27
1.4.1. Lasīšanas darbība kā visas skolas prioritāte	27
1.4.2. Tekstpratības diagnostika	30
1.4.3. Digitālās tekstpratības veicināšana	31

1.4.4. Pedagogi un atbalsts pedagogiem	32
1.4.5. Sadarbība ar citām izglītības iestādēm	34
1.5. Latvijas labo prakšu apkopojums – ieteikumi pedagogiem, bibliotekāriem un skolu vadībai un konstatētās vajadzības tekstpratības pilnveidošanai mācību procesā ...	35
1.5.1. Ieteikumi	35
Ieteikumi skolas un klases telpām, skolas vadībai	35
Ieteikumi ikdienas darbam ar skolēniem klasē	35
Ieteikumi skolu bibliotekāriem.....	36
1.5.2. Vajadzības	37
2. ĀRVALSTU LABĀS PRAKSES PIEMĒRI SKOLĒNU LASĪTPRASMES ATTĪSTĪBAI	39
2.1. Ārvalstu labo prakšu izpētes norise un dalībnieki	39
2.2. Zināšanu pārbaude, skolotāju kvalifikācija, izglītības kvalitātes monitorings un galvenās problēmas izglītības sistēmā	41
2.2.1. Zināšanu pārbaude	41
2.2.2. Skolotāju kvalifikācija	43
2.2.3. Izglītības kvalitātes monitorings	44
2.2.4. Galvenās problēmas izglītības sistēmā	46
2.3. Lasītprasmes veicināšana skolas mācību programmās un atbalsts skolēniem ar grūtībām tekstpratībā	47
2.3.1. Lasītprasmes veicināšana skolas mācību programmās	47
2.3.2. Atbalsts skolēniem	49
2.4. Valsts un vietējā mēroga lasītprasmes veicināšanas aktivitātes un digitālās lasītprasmes veicināšana	50
2.4.1. Lasītprasmes veicināšanas aktivitātes	50
2.4.2. Digitālā lasītprasme	52
2.5. Valstu ekspertu skaidrojums par skolēnu sasniegumiem un ieteikumi	53
2.5.1. Skaidrojumi par savas valsts skolēnu lasītprasmes sasniegumiem	53
2.5.2. Ieteikumi tekstpratības sasniegumu paaugstināšanai valstī	54
2.6. Salīdzinājumvalstu informācijas apkopojums un vispārējie secinājumi	56
2.6.1. Valstu salīdzinājuma kopsavilkums	56
2.6.2. Secinājumi	59
INTERNETA RESURSI PAPILDINOŠAS INFORMĀCIJAS IEGŪŠANAI	60
LITERATŪRA	61
PIELIKUMS	62

LABĀS PRAKSES PIEMĒRI LATVIJAS AUGSTU SASNIEGUMU SKOLĀS

1

1.1. Latvijas labo prakšu izpētes norise un dalībnieki

Lai rastu detalizētāku skaidrojumu skolēnu sasniegumu atšķirībām Latvijas skolās, pētnieki veica kvalitatīvo datu ieguvu un analīzi. Kvalitatīvās pētniecības metodes tiek uzskatītas par piemērotākajām situācijās, kad nepieciešams detalizētāk izšķirt un izprast analizējamā jautājuma būtību jeb dabu (Lune & Berg, 2017). Par datu iegūšanas metodi tika izvēlēta daļēji strukturēta intervija, kurā ietvertie jautājumi intervijas gaitā tika precizēti, uzdodot papildjautājumus.

Dalībai padziļinātajā pētījumā tika uzaicinātas tās *PIRLS 2021* dalībiskolas, kurās skolēnu uzrādītie lasītprasmes sasniegumi 2021. gada pētījuma ciklā bija augstāki, nekā 2016. gada pētījuma ciklā. Minētās skolas spēja arī *COVID-19* apstākļos ne tikai noturēt, bet pat kāpināt iepriekš demonstrētos sasniegumus skolēnu lasītprasēm. Padziļinātās izpētes izlasi veidoja skolu pārstāvji – dzimtās valodas un literatūras skolotāji, skolu administrācijas pārstāvji (direktors vai vietnieks mācību darbā) un bibliotekāri. Izlasē tika iekļautas gan mazākumtautību, gan latviešu mācību valodas skolas, gan sākumsskolas, gan vidusskolas, gan skolas no Rīgas, gan skolas no citām Latvijas pilsētām. Lai papildinātu dalībiskolu pārstāvju sniegto informāciju, pētījumā tika aicināta piedalīties arī lasītprasmes eksperte, kura strādā sākumskolas posmā vienā no Latvijas novadiem.

Visas intervijas notika attālināti, izmantojot attālinātās saziņas platformas. Pamatojoties uz intervijās iegūto informāciju, tika pieņemts lēmums veikt tematisko analīzi, kas tiek uzskatīta par vispiemērotāko kvalitatīvo datu analīzes metodi informācijas sagatavošanai un pasniegšanai sabiedrībai, politikas veidotājiem un jomas speciālistiem (Howitt, 2010). Interviju rezultātā tika izdalītas šādas galvenās tēmas:

- Dzimtās valodas un literatūras skolotāju ikdienas darbs klasē un ieteikumi,
- Skolu bibliotēku loma lasītprasmes veicināšanā, sadarbība ar skolēniem,
- Lasītprasmes nozīme skolā un administrācijas loma tās veicināšanā.

Respondenti vēlējās palikt anonīmi, tāpēc interviju rezultāti pasniegti tikai apkopotā un anonimizētā veidā.

1.2. *Dzimtās valodas un literatūras skolotāju ikdienas darbs klasē un ieteikumi*

1.2.1. Ikdienas darbs klasē

Lasīšanas tehnika – primārā atkodēšana

Lasītprasme ir tāds zināšanu, prasmju un attieksmju kopums, kas cilvēkam tiek mērķtiecīgi mācīts tieši un netieši. Netieši – atrodoties vidē, kura ir lasīšanas darbību atbalstoša, tieši – trenējot lasīšanas darbībā iesaistītās komponentes – fonemātisko uztveri, valodas sapratni, fonēmu uztveri, grafēmu uztveri un atkodēšanu, kā arī izmantojot noteiktas lasīšanas tehnikas izpratnes (arī izteiksmes), ātruma un pareizības nodrošināšanai.

Lasīšanas darbība sākas ar spēju atkodēt simbolus runas skaņās un tos savienot, veidojot jēgpilnus vārdus. Latviešu valodā mazākā runas vienība ir zilbe, tāpēc, skolēniem, kuriem neveicas ar lasīšanas tehnikas apguvi, pedagogi iesaka dažādas aktivitātes – spēles un rotaļas, kurās iesaistītas zilbes. Latvijā pieejami dažādi materiāli zilbju apguvei: gan I. Jansones *Intensīvā lasītmācīšana*¹, kura ir piemērota gan lasīt mācīšanai, gan arī lasīšanas tehnikas attīstīšanai, gan tādas spēles kā *Burtošanas čempionāts*², visi *Muzzle*³ lasītmācīšanas materiāli, gan citi, kas pieejami gan bezmaksas versijā, izdrukājot no interneta, gan par maksu, gan individuālu pedagogu sagatavoti, gan arī komerciāli ražoti. Katra pedagoga radošā pieeja nedaudz atšķiras šo un citu materiālu izmantošanā katram bērnam, piemēram, citi spēlē *Izmeklētāju spēli*, lūdzot skolēniem atrast kādu konkrētu zilbi zilbju virknē vai arī atrast, cik dažādu vārdu paslēpušies dotajās zilbēs, citi aicina savienot zilbes un atrast tām atbilstošus attēlus, citi veido zilbju krustvārdu mīklas, tomēr visi intervētie pedagogi uzsvēra, ka atkodēšanas prasmes ir primāri nepieciešamas, lai varētu runāt par lasīšanas darbību vai tās pilnveidi.

Lasītprasmes tehnika – ātrums un pareizība

Pedagogu viedokļi dalās par ātrās lasīšanas mērķiem un jēgu, tomēr visi atzīst, ka tad, ja skolēns lasa pārāk lēni (lēni burto) vai pārāk ātri, tas biežāk ir traucējošs nekā palīdzošs faktors viņam uztvert tekstu, tāpēc nevar noliegt, ka lasīšanas tempam ir nozīme: “Ja lasīšanas tehnikas nebūs, nu tad tur nekā nebūs.” Līdzīgi ar lasīšanas pareizību – lai arī skaļā lasīšana tāpat kā lasīšana uz laiku, mūsdienās tiek kritizēta, tā ir viena no lasītprasmes pārbaudes metodēm, kuru skolotājs var izmantot, lai ne tikai konstatētu skolēna lasīšanas tehniku – pareizību vai izpratni – intonāciju, bet arī mudinātu skolēnus pievērst uzmanību, piemēram, pieturzīmēm: “(...) es nelieku bieži skaļi lasīt, bet, ja es lieku, tad lieku ievērot pieturzīmes.” Pedagogi iesaka regulāri kontrolēt sākumskolas skolēna lasītprasmes tehnikas – ātrumu un precizitāti: “Katru dienu mēs lasījām, mēs sākām stundu ar piecu minūšu lasīšanu.” Daži pedagogi iesaka

¹ <https://www.visc.gov.lv/sites/visc/files/content/specizgl/programmas/lidzekli.pdf>

² <https://www.kokmaizites.lv/speles/item/burtostarts/>

³ <https://muzzle.lv/lv/home/>

Lasīšanas ātrums, pareizība un izteiksme pilnveidojas līdz ar citām prasēm, piemēram, redzes lauka paplašināšanu, mutvārdu runas valodas pilnveidi, atmiņas un uzmanības treniņu. To attīstīšanai pedagogi atraduši dažādus risinājumus: “Katru piektdienu dzejojīti - vismaz 2 rindiņas mācījās no galvas, bet var arī vairāk, un tad pirmdienā fragmentiņu noskaita”, tāpat, atbilstoši skolēna interesēm un kopējam prasmju līmenim, uzdevumi var ietvert gan kādas zilbes, vārda meklēšanu burtu režģī vai zilbju tabulā, gan arī kļūdas meklēšanu. Nepieciešams ņemt vērā, ka teksts ir atrodamas visur, tāpēc arī, piemēram, ģeogrāfiskā karte (piemēram., “atrodi visas pilsētas, kuras beidzas ar “pils””) vai pilsētvides fotogrāfija (piemēram., “apvelc visus veikalus, kuru nosaukumos redzi burtu “a””) var kalpot par lasītprasmes treniņa materiālu.

Visi intervētie pedagogi atzina, ka kopējā lasītprasmes izaugsmes attīstības metodikā būtiski pietrūkst materiālu, kā veicināt lasītprasmi pēc tam, kad skolēns ir iemācījies pamata lasīšanas iemaņas. Pedagogi uzsver, ka trūkst pietiekami daudz dažādu vingrinājumu gan redzes lauka paplašināšanai, gan lasīšanas atmiņas trenēšanai, gan ātrlasīšanas tehniku pilnveidei. Šim mērķim intervētie skolotāji iesaka izmantot M. Monestori lasītprasmes apguves materiālus⁴, piemēram, rozā un zilo lasīšanas sēriju, kurai seko īsas, pedagoga gatavotas grāmatiņas atbilstoši skolēnu interesēm un nelieli uzdevumi par grāmatu tekstu, kas ļauj skolēnam pārliecināties par lasītā teksta izpratni. Pedagogi uzsver, ka laikā, kad skolēns vēl tikai pilnveido tikko apgūtu lasītprasmi, labi noder tādas grāmatas kā I. Sproģes sagatavotā grāmata *Miljons*⁵, vai jebkura līdzīga, kas sagatavota atbilstoši skolēna interesēm. Citi pedagogi iesaka arī tādas grāmatas kā *Pīfa piedzīvojumi*⁶ vai jebkuras citas, kurās vienā lapas pusē ir liels, krāsains attēls un nedaudz teksta. Vairāki pedagogi izmanto bērnu dzejoļu grāmatas, jo arī tajās ir skaistas ilustrācijas, turklāt dzejolis ir ritmisks, izmantojot dzejoli, var trenēt skolēnu pievērst uzmanību valodas ritmam un pieturzīmēm. Nav ieteicams dot skolēniem lasāmvielu, kurā teksts dalīts pa zīlēm ar svītriņu pa vidu, piemēram, šā-di. Noderīgāk ir skolēnam mācīt pašam garākus vārdus dalīt zīlēs. 4. – 6. klases posmā

⁶ https://www.zvaigzne.lv/lv/gramatas/apraksts/979-pifa_piedzivojumi.html

pedagogi iesaka izmantot anekdošu krājumus kā papildinājumu lasāmvielai. Agrākā vecumā anekdotes var nebūt saprotamas savas apslēptās pārnestās nozīmes dēļ. Tāpat šajā vecumā skolēniem ir pastiprināta interese par dialogiem – kā īsiem, savstarpēji saistītiem tekstiem. Ja pedagogam ir pieejams atbilstošs materiāls, var izmantot arī vienu un to pašu dialogu dažādos dialektos. Ir skolēni, kurus tieši dialogi dialektos ieinteresē patstāvīgai lasīšanai. Skolēniem kopumā vairāk patīk grāmatas ar aktīvu darbību vai emocionāliem pārdzīvojumiem, arī vēl 6. klasē skolēniem patīk grāmatas ar attēliem. Pedagogi iedrošina iesaistīt vecāko sākumskolas klašu skolēnus sagatavot lasīšanas materiālu jaunākajiem, tieši 4. – 6. klases posma skolēni var gatavot mazas grāmatiņas 1. – 3. klases skolēniem – gan par skolas ikdienu, gan ceļu uz mājām, gan citām, sevi interesējošām lietām, kuras viņi labprāt vēlas kādam pastāstīt. Gatavojot šādas grāmatiņas, skolēni iesaistās tekstveidē, kas ir neatņemama tekstpratības sastāvdaļa.

Tekstpratības pilnveide - dažādu tekstu atkodēšana

Reizē ar lasītprasmes tehnikas apguvi un pilnveidi ikdienas darbā klasē uzsvars tiek likts uz visdažādāko tekstu veidu atkodēšanas prasmju veicināšanu: “Mūsdienu bērniem būtu jā māca, un viņiem būtu jā māc orientēties visos tekstu veidos, nevis tikai vecmodīgi, ka mēs tikai izlasām tekstu, sastādām plānu un tā tālāk.” Piemēri šādiem teksta veidiem ir gan enciklopēdija un vārdnīca, gan informācijas grafiskie organizatori, tādi kā kalendārs, grafiks, tabula, shēma, laika līnija, domu karte, arī afiša, kurā pedagogs māca skolēnus atrast viņiem svarīgāko informāciju, piemēram, pasākuma vietu, laiku, maksu un apmeklētāju vecumu, pat tad, ja pēdējais tiešā veidā nav pateikts, piemēram, jautājot: “Vai grupas *Apvedceļš* koncerts ir piemērots jūsu vecumam?” Par teksta veida piemēru var uzskatīt arī kādas vietas attēlu, piemēram, ko skolēns vilktu mugurā, ja atrastos attēlā redzamajā vietā, kā skolēnam šķiet, vai tur līst lietus, vai tur ir karsti, vai tad, ja skolēns būtu attēlā pa labi, viņam būtu siltāk nekā tad, ja viņš būtu vietā, kas redzama attēla kreisajā apakšējā stūrī, utt. Skolēnus jā māca atpazīt arī teksts, kas organizēts prezentācijās un infografikās – kur katrā kadrā ir meklējama svarīgākā informācija, no kuras vietas tas lasāms. Pedagogi atzīst, ka tad, ja agrāk skolēniem vajadzēja mācīt strādāt ar multimodālu tekstu, piemēram ilustrētajām enciklopēdijām, lai viņi varētu, to pārlūkojot, saprast, par ko tas ir, tad šobrīd skolēniem nepieciešams pievērst uzmanību detaļām, jo pārlūkošanas prasmes viņi jau ir apguvuši netieši. Aizvien biežāk iespējams sastapties ar tādām teksizpratnes kļūdām, kur skolēns uzdevuma nosacījumu izpildīšanas vietā izdomā pats, ko un kā darīt. Tāpēc tekstpratības veicināšanai pedagogi iesaka katrā stundā iekļaut tādus uzdevumus, kuros nepieciešams izdarīt tiešus secinājumus no teksta, piemēram: “atrodi tekstā”, “pasvītrot”, “apvelc”, “izraksti”, utt. Pedagogi iesaka trenēt skolēna uzmanību: “Tieši tā uzmanība (...), uzmanība sīkumos.” To, ka šāda veida uzdevumi Latvijas skolēniem sagādā grūtības, var novērot arī *PIRLS* pētījuma rezultātos, kur skolēni biežāk kļūdījušies uzdevumos, kuros prasīta precīza atbilde no dotā teksta (Ozola, Geske, Kampmane, 2023).

Visefektīvāk pievērst uzmanību teksta saturam iespējams, to sadalot loģiskās mazākās vienībās, piemēram, izmantojot teksta organizatorus vai dažādas teksta analizēšanas stratēģijas – kas ir pats būtiskākais pirms katra teksta lasīšanas

(piemēram, attēlu pārskatīšana, vārdnīcas izveide, sasaiste ar iepriekšējām zināšanām, u.c.), teksta lasīšanas laikā (piemēram, teksta sadalīšana, atkārtota pārlasīšana, konspektēšana, atslēgvārdu meklēšana, vizualizēšana, u.c.) un pēc tam, kad teksts ir izlasīts (piemēram, apkopošana, pārfrāzēšana, jautājumu uzdošana, struktūras organizēšana u.c.). Tas ne tikai palīdz uzmanības pievēršanai konkrētajam teksta saturam, piemēram, ar dažādu krāsu rakstāmajiem pasvītrot dažādus vārdus/frāzes (piemēram, pilnībā saprotams; zina sinonīmus; nesaprot nozīmi), bet arī veicina lasītprīeku, ļaujot skolēnam precīzāk saprast, kas tieši ar tekstu ir jādara.

Mazākās daļās sadalīts teksts ne tikai palīdz skolēnam labāk uztvert tajā paustās specifiskās detaļas, šāds teksts jau atbilst mūsdienu bērna gaidām – īss, strukturēts un pārskatāms. Intervētie skolotāji atzina, ka māca skolēniem gan dažādus informācijas organizēšanas veidus izgatavot pašiem, gan arī izveidot jautājumu sagataves, piemēram “5K” (Kas? Kur? Kad? Kā?/Kāpēc? Ko?) jautājumus, turklāt ne tikai izmantošanai valodas stundās. Piemēram, tādus teksta organizatorus, kā Išakavas⁷ zivs asakas diagramma, plaši izmanto arī dabaszinību satura apguvei. Pedagogi māca skolēnus arī atpazīt informācijas saturam piemērotāko organizēšanas veidu. Ir informācija, kuru vislabāk pasniegt lineārā stāstā, bet ir arī tāda, kuru nepieciešams organizēt tabulā. Daži pedagogi pat kopīgi ar skolēniem ir izveidojuši atgādni, kas palīdz skolēniem atcerēties dažādos teksta organizēšanas paņēmienus grafiski. Teksta organizatoru izveide ir viena no stratēģijām, kas palīdz skolēniem atcerēties izlasīto tekstu.

Tekstpratības pilnveide – tekstveide, rakstīšana

Jebkurš teksta veids skolēnam vislabāk izprotams tad, ja tas vispirms ir paša sastādīts. Tas attiecas gan uz vārdnīcu, gan kalendāru, gan teksta uzdevumu matemātikā, gan dzejoli. Var uzskatīt, ka skolēns ir iesaistīts teksta radīšanā jeb tekstveidē arī, veidojot grafiskos organizatorus, jo šāda organizatora izstrāde prasa skolēna prasmes pārfrāzēt, meklēt un atrast asociācijas, apkopot, atrast līdzīgo vai atšķirīgo, izkristalizēt būtiskāko, atrast atslēgvārdus. Tekstveide ir neatņemama tekstpratības pilnveides metode. Pirmajās klasēs lielākais uzsvars tiek likts uz skolēna veidotiem zīmējumiem vai arī no dotajiem attēliem sastādīta sižeta vai stāsta veidošanas prasmēm, piemēram, var veidot stāstījumu pēc dotā attēla: “Un tad es saku, bet tu tagad vari izdomāt to savu stāstu savai gleznai, kura tev patīk.” Tāpat pirmajā klasē skolēni tiek mudināti veidot teikumu no dotajiem vārdiem vai meklēt piemērotāko vārdu izlaista vārda vietā teikumā. Šo darbību jau tālāk var pilnveidot, aicinot skolēnus veidot rindkopas no dotajiem teikumiem vai stāstus no rindkopām.

Otrajā un trešajā klasē skolēni jau veido sarežģītākus tekstus, raksta īsus stāstus, dzeju, multfilmu vai uzvedumu scenārijus, mācās strādāt un vēlākās klasēs pilnveido prasmes veidot dialogus. Piemēram, pedagogs var iepazīstināt skolēnus ar kādas grāmatas, īsta vai izdomāta notikuma sižetu: “(...) uz burkāniņa balli atvilkās lauķi - kartupelis tikko no dobes, redīss, kas nav muti nomazgājis, un kāposts ar tārpu...”, pedagogs mudina skolēnus izdomāt dialogus, uzrakstīt tos, piemēram, uz nelielām

⁷ <https://www.drawio.com/blog/ishikawa-diagrams>

līmlapiņām, kuras organizētas uz laika līnijas vai ar sazarojumiem un pēc tam kopīgi klasē izspēlēt teātri, uzzīmēt komiksu vai uzņemt filmu.

Neatņemama tekstveides apguves prasmes metode ir domraksts, kuru pedagogi iesaka trenēt skolēniem jau no 1. klases. Arī domraksts var būt teksts, kas ir organizēts un pasniegts dažādā veidā – gan grafiski, gan lineāra teksta veidā. Bieži tiek izmantota prognozēšanas metode, kur skolēnam dota situācija no kāda izlasīta literārā darba un pedagogs lūdz uzrakstīt šīs situācijas turpinājumu. Šo uzdevumu grūti veikt, ja skolēnam jau no pirmās klases netiek pilnveidota rakstu valodas ritma un noskaņas uztvere.

Jebkurus skolēnu radītos darbus – stāstus, komiskus, dzeju, pedagogi iesaka apkopot un iesiet kā izdevumu, ar kuru var iepazīties ikviens interesents. Šāda skolēnu darbu apkopošana veicina atbildības sajūtu un piešķir vērtību padarītajam darbam.

Runāšana un klausīšanās kā tekstpratības pilnveides metode

Teksta izpratni veicina valodas kopējā izpratne, tāpēc nedrīkst pamest novārtā runāšanu – gan dziesmā, gan dzejā, gan dialogā, gan atstāstījumā. Šeit svarīgi izcelt abus – valodas plūduma uztveri, kā arī prasmi pašam runāt plūstoši. Lēni runātāji retāk ir raiti lasītāji. Tie skolēni, kuriem ir skaņu izrunas grūtības, saskaras arī ar lasīšanas un, protams, rakstīšanas grūtībām. 4. – 6. klases posmā un vēlāk lielākā lasītprasmes problēma ir nevis tas, ka skolēns lasītu tehniski nepareizi vai nelasītu nemaz, bet gan tā, ka “viņš neprot runāt par to, ko ir izlasījis (...), viņš nav sapratis, ko ir izlasījis”. Šajā vecumposmā pedagogi saskaras ar izteiktām skolēnu grūtībām reflektēt par lasīto.

Lai arī vispārzināms ir fakts, ka bērni līdz pat jaunākajam skolas vecumam slikti uztver sveša cilvēka runu, pedagogu viedoklis atšķīrās tajā, vai skolēniem būtu jāklausās dažādu cilvēku priekšlasījumos. Daļa pedagogu uzskata, ka “arī skolotāja runu sākumā viņi neuztver. Līdz ar to, kā vēl kurš aktieris ir ierunājies (...)”, savukārt citi apgalvo, ka regulāri klasē klausās dažādus priekšlasījumus, jo katram skolēnam var būt savi favorīti: “Ir savas mīļākās [bibliotekāres], kas lasa, jo ne visas lasa tā, kā mums patīk,” un var izrādīties, ka tieši klases pedagoga lasījums kādam skolēnam nepatīk. Labi strādā arī metode, kurā skolēni klausās viens otra lasījumu – lasa pa pāriem vai lasa secīgi viens aiz otra – pa vārdam, vārdu savienojumam vai teikumam, tas palīdz ne tikai klausīties, bet arī būt uzmanīgiem, lai nepalaistu garām savu kārtu. Lasīšanu pa vārdam vienam aiz otra var praktizēt arī mazās grupās. Tāpat bērniem patīk klausīties stāstus, kuros pašiem jāaizpilda “tukšumi” – trūkstošie vārdi vai notikumi. Klausīšanās prasmes veicināšanai pedagogi iesaka tādas spēles kā *Patiesība vai meli*.

Tikpat svarīga prasme, kā runāt vai iestudēt savu tekstu, ir prasme uzdot jautājumu tā, lai varētu saņemt pēc iespējas detalizētāku atbildi, tāpēc pedagogi jau agrīni iesaka kopīgi ar skolēniem trenēties uzdot jautājumus runātājiem, piemēram, pēc tam, kad kāds no skolēniem ir pastāstījis par savu grāmatu, citiem skolēniem ir jāuzdod viņam papildjautājumi. Kopīgi ar skolēniem pēc tam var izvērtēt, ar kādu skaņu sākas jautājamais vārds, uz kuru parasti atbild ar plašāku atbildi, nekā tikai “Jā” vai “Nē”.

Reflektēšana par izlasīto un tā vērtēšana

Skolotāji uzsver, ka nevar iedot grāmatu vienkārši izlasīt, nevar paļauties uz to, ka skolēns to izlasīs vai ka viņam būs mājās kāds, ar ko pārrunāt izlasīto. Skolēnam ir jāiemācās ar grāmatu strādāt: “(...) tā grāmata faktiski ir bezmaz vai jāizkopspektē ar dažādiem uzdevumiem”, un pedagogam ir jāvirza skolēns šajā prasmē. Pedagogi praktizē gan regulāru lasītāja dienasgrāmatas aizpildīšanu, gan interesantāko citātu un domu graudu izrakstīšanu. Refleksiju par izlasīto grāmatu var organizēt arī spēles veidā – skolēniem ir jāizvelk no kastītes jautājumi, uz kuriem atbildēt, pēc tam, kad skolēni atbildējuši, viņi ar atbildēm apmainās un pārrunā, kuras atbildes bijušas pareizākas, kuras mazāk pareizas. Katrs pārbaudes darbs ir jāveido tā, lai pedagogs var izsekot līdz skolēna tekstpratības un tekstveides prasmju progresu līmenim. “Mēs nosakām katra skolēna lasītprasmes attīstības līmeni, pēc tam koriģējam darbu klasē, izmantojam diferencētas un individuālas pieejas iespējas, cenšamies piedāvāt bērniem tādus uzdevumus, kas izriet no viņa aktuālās attīstības zonas (...) uz tuvākās attīstības zonu.”

Vairāki pedagogi praktizē tādu pārbaudes darbu sastādīšanu, kā piedāvā *PIRLS* lasītprasmes pētījums, ietverot gan jautājumus, uz kuriem nepieciešams atrast precīzu atbildi tekstā, gan arī formulēt galveno domu, galveno varoņu motivāciju un stāsta turpinājumu. Pedagogi arī piemin iespēju skolēniem reflektēt par izlasīto grāmatu ar projekta metodes palīdzību, piemēram, veicot izpēti par autoru vai laika periodu, kurā vai par kuru grāmata sarakstīta, ja klasē vienu un to pašu grāmatu ir izlasījuši vairāki skolēni, viņi var kopīgi veidot projektu, kur katrs skolēns izceļ savas spilgtākās emocijas, atmiņas vai, viņaprāt, svarīgāko notikumu. “Stāstu par grāmatu gatavojam dažādos formātos. Tas ir stāsts, prezentācija, atsauksme, ieteikums, komentārs, anotācijas.” 4. – 6. klases vecumposmā tiek praktizēta arī koplietošanas dokumenta aizpildīšana par izlasīto grāmatu – ja 4. klasē pārsvarā tie ir tikai daži teikumi, tad 6. klasē skolēni savu viedokli jau prot strukturēt un pamatot ar vairākiem punktiem.

Aizvien populārāki kļūst skolēnu sastādīti ieteicamās literatūras saraksti, tas, protams, neizslēdz, ka šādu sarakstu gatavo arī pedagogs, bet skolēni labprātāk izvēlas grāmatas no citu skolēnu ieteiktajām, tāpēc pedagogam nepieciešams atrast klasei piemērotākos veidus, kā efektīvāk reflektēt par izlasīto grāmatu.

Pedagogi atzīst, ka sākumskolas posmā viens no svarīgākajiem ieradumiem ir iedibināt rutīnu un ievērot regularitāti – gan mājasdarbu pildīšanā, gan ikdienas lasīšanā, gan tajā, kā skolēni atskaitās par padarīto gan tad, kad ir klasē, gan tad, kad slimo. Ir skolotāji, kuri praktizē mājas lasīšanas atprasīšanu ne retāk kā vienu reizi nedēļā, tādējādi jau agrīni identificējot tos skolēnus, kuri mājās nelasa. Šāda “nelasītāju” pamanīšana nodrošina laicīgu atbalsta sniegšanu, kas dažiem izpaužas kā obligātais grāmatas lasīšanas laiks skolā – pie skolotāja, atbalsta personāla, bibliotekāra vai pat pie skolas vadības, ja skolēnam tas ir nepieciešams. Visi intervētie pedagogi ir vienprātīgi, ka šādai mājas lasīšanas atprasīšanai ir jābūt regulārai, daži pedagogi to vērtē ar summatīvo vērtējumu katru semestri. Tāpat intervētie pedagogi uzsvēra, ka 3. un 6. klasē ietvertais lasītprasmes diagnostikas darbs, kurā skolēnam bija jāgatavo stāstījums par izlasīto grāmatu, bijis veiksmīgs ārējās motivācijas avots, dažiem

skolēniem tā bija pirmā kārtīgi izlasītā grāmata, par kuru skolēns nopietni gatavoja stāstījumu.

Intervētie pedagogi uzsver, ka sākumskolas posmā par lasīšanas darbību pietrūkst jēgpilnas atgriezeniskās saites. Viens no ieteikumiem tradicionālo uzlīmju līmēšanas vietā par pedagoga subjektīvi vērtētu skolēna darbības rezultātu ir veidot pavisam vienkāršu, skolēnam viegli saprotamu kritēriju tabulu katram uzdotajam uzdevumam. Viens no piemēriem ir, ka katra kritērija izpilde mājasdarbā tiek atzīmēta ar *i* vai *n*: “3. klasē man ir 3 kritēriji, 1. - darbs ir kārtīgs. (...) 2. - darbs izpildīts bez kļūdām, un 3. kritērijs - izpildīti visi nosacījumi (...) katrs *n* ir jāpārraksta.” Tāpat arī ar snieguma līmeņa aprakstiem – tie ir jāraksta tā, lai pats skolēns tos būtu spējīgs saprast. Tas pats attiecas uz punktiem pārbaudes darbos: “Un tad es saku (...) skaiti savus punktus un skaties, vai Tu nezini, vai Tu biji neuzmanīgs?” Pedagogi sauc arī piemērus, kur skolēnam, mainot skolu, nākas sastapties ar atšķirīgu vērtēšanu, kā arī situāciju, skolēnam pārejot no aprakstošās vērtēšanas sistēmas 3. klasē un sastopoties ar summatīvo vērtēšanu 4. klasē: “(...) ceturtajā klasē vienam otram tā kā auksta ūdens šalts uzlieta virsū,” kam noteikti tā nevajadzētu būt. Tāpēc pedagogi kā ļoti būtisku uzsver nepieciešamību pēc vienotas vērtēšanas sistēmas, kas sākas 1. – 3. klasē un secīgi pāriet uz 4. – 6. klasi. Tiek minēti piemēri, kur skolēnam 1. – 3. klases posmā pēc saņemtā snieguma līmeņa apraksta ir palaista garām nepieciešamība saņemt atbalstu, savukārt, redzot vērtējumus tikai 4. klasē, grūtību mazināšanai piemērotākais laiks jau ir nokavēts un skolēns jau sevi ir apzīmojis kā tādu, kuram mācības nepadodas. Intervētie pedagogi atzīst, ka atgriezeniskā saite, kas izteikta ar vērtējumu, ir viena no efektīvākajām skolēna ārējās motivācijas sistēmām, tāpēc tai vajadzētu būt regulārai, sistemātiskai, tādai, kuru skolēns pats saprot un pats ir spējīgs reflektēt.

Lasītprīeks un emocionālā piesaiste

Pedagogi uzsver, ka pirmās patstāvīgās lasīšanas galvenais mērķis ir radīt skolēnam sajūtu, ka lasīšana padodas, ka lasīšana – tas ir kaut kas patīkams, tas ir viegli, tas ir aizraujoši, tas ir interesanti. Skolēni, kuros šī sajūta rodas un nostabilizējas agrīni, biežāk kļūst par grāmatu lasītājiem: “Ja tu pirmajā klasē ieliksi tehniski lasīšanu (...), tad tu redzēsi, pēc tam viņi lasīs kā traki, un es varu pateikt, ka mana klase tiešām lasa kā traki.” Tāpēc svarīgāk par klasei kopīga obligātās literatūras saraksta izveidi ir sekot līdz katra skolēna individuālajai izaugsmei un piedāvāt tieši viņa līmenim un interesēm atbilstošu lasāmvielu. Kā vienu no veiksmīgākajām skolēnu lasīt ieinteresēšanas aktivitātēm pedagogi atzīst rotaļu: “paņem līdz savu mīļāko rotaļlietu un apsēdini sev [priekšā] un palasi viņam [rotaļu lācim]”, piemēram, bērnus aicina katru dienu izvēlēties kaut ko citu saistībā ar lasīšanu – vai nu atrast labāko pozu, vai labāko vietu, vai laiku, vai labāko klausītāju. Skolēnu izvēles tiek fotografētas vai kā savādāk dokumentētas, un pēc tam skolēniem ir iespēja klasē pārrunāt savas sajūtas. Ja izdodas skolēnus lasīšanai piesaistīt, tad 1. – 3. klases skolēnu pedagogs var drosmīgi apgalvot: “Nu nav tā, ka kāds teiktu: “Nu, nē, man galīgi nepatīk [lasīt] (...), man lasīt riebjas, es negribu lasīt.” Man tā nav bijis (...).”

Pedagoga uzdevums ir piedāvāt iespējami dažādu literatūru, lai skolēns var atrast: “savu grāmatu “garšu””. 1. – 3. klases posmā tiek izmantotas arī dažādas ārējās

motivēšanas sistēmas, kuras nezaudē aktualitāti arī vēlākā posmā. Tā, piemēram, tiek organizēti gan grāmatu lasīšanas konkursi, kur balvā iespējams saņemt grāmatu, tiek organizēta arī punktu krāšana par katru izlasīto grāmatu mācību gada laikā: “Daži iet un skaita - viņam ir 5 [grāmatas], man tikai 3, un tad viņš sēž un lasa, jo viņš arī grib 5 grāmatas,” skolēniem tiek piedāvātas arī visdažādākās uzslavu kartītes, kuru teksti pēc tam tiek ierakstīti dienasgrāmatā. Lai arī 4. – 6. klases pedagogi biežāk izsaka viedokli, ka: “Lasīšana – tas ir darbs un ne katram tas ir mīļākais darbs,” bet arī viņi piekrīt 1. – 3. klases pedagogu viedoklim, ka nav tādu skolēnu, kurus pilnīgi nebūtu iespējams ieinteresēt un piesaistīt lasīšanas darbībai.

Pedagogi neiesaka izmantot novecojušus vai dziļi specifiskus tekstus: “Neizprot viņi tos [folkloru, senas pasakas]”; “Folklorā, man liekas, šodienas bērniem, nu, tas ir tas pats, kas mums kosmosā (...), ir tik daudz lietas tādas, ko viņi nezina”; “Tas teksts neko interesantu nenes bērnam”; “Viņiem nelikšu lasīt Zentu Ērgli, jo viņiem tas nav saprotams”. Tāpat, vairāki pedagogi minēja, ka 6. klases literatūrā ietvertās pasakas skolēniem vairs nav interesantas. Skolēni kognitīvi nogurst no novecojušu tekstu valodas, negūdami pozitīvu emocionālu pārdzīvojumu, turklāt pilsētniekiem var nebūt nekādas pieredzes par literatūras avotā aprakstīto lauku zēna dzīvi, viņi pat var jautāt it kā ikdienišķa vārda nozīmi: “Ko nozīmē kupena (...), pavards (...), gauss?” Pedagogi uzsver: “Ir svarīgi, lai tas teksts bērnam būtu interesants,” jo “viņi lasa to, kas viņiem interesē”.

Vairāki pedagogi uzsver, ka pats motivējošākais skolēnam ir iespēja dalīties savos pārdzīvojumos un emocijās par izlasīto, kā arī klausīties tajā, ko pārdzīvojuši citi. Stāsts par grāmatu skolēnam ir kā atrast jaunu draugu: “Skolēni stāsta par savu grāmatu, par sava jaunā sarunu biedra atklāšanu.” Skolotāji iesaka veidot tādas kā “lasītāja piezīmes”, citi – “atziņu krājumu” par katru izlasīto grāmatu, kuras pēc tam tiek apkopotas, un par vienu – pašu mīļāko grāmatu, no šīm piezīmēm tiek veidota reklāma vai prezentācija, parasti tajā tiek ietverts spēcīgs skolēna emocionālais pārdzīvojums, kurš ieinteresē arī klasesbiedrus. 4. – 6. klases vecumā skolēni tiek iedrošināti par izlasīto grāmatu veidot saturu video vai audio formātā, radot grāmatai tādu kā reklāmu.

Spēcīgu emocionālu pārdzīvojumu var radīt arī skolēnu vecāku priekšlasījumi, vairākas grāmatas pēc tam ir kļuvušas par mīļākajām arī skolēniem tieši tāpēc, ka vecāki bija prasmīgi izvēlējušies emocionāli piesaistošus fragmentus. Skolēnus aizrauj stāsti par to, kādi bija viņu lasīto grāmatu autori bērnībā, tas palīdz skolēnam izveidot piesaisti un personīgi identificēties ar autoriem. Pedagogi arī apgalvo, ka: “Ja mēs bērnībā bērniem nedodam to baudas sajūtu, tad viņi arī negrib lasīt (...); tā piesaiste, emocionālā, manuprāt, ir vissvarīgākā, lai bērni lasītu.” Šī mērķa sasniegšanai pedagogi regulāri aicina skolēnus pastāstīt par grāmatām, kuras lasa, kā arī veidot savu ieteicamo grāmatu sarakstu draugiem. Šāda iesaiste informācijas apmaiņā palīdz skolēniem gan veidot regulāru grāmatu lasīšanas paradumu, gan arī atrast draugus, ar kuriem sakrīt intereses: “Mums tāpat kā garšas, tā arī grāmatas (...) garša sakrīt, un bērniem es arī saku - atrodi, ar kuru tev sakrīt.” Jau agrīnā grāmatu lasītāja “klubiņa” izveide klasē, ir būtiski svarīga skolēnu lasītprasmes izaugsmē. Vēlāk tā palīdz skolēnam iesaistīties šādos “klubiņos” arī skolā vai ārpus skolas. Emocionālā piesaiste ir kā apbalvojums par ieguldītajām pūlēm, un “klubiņi” ir lieliska iespēja ar šīm emocijām dalīties. Dažiem skolēniem

nepieciešami arī ārēji apbalvojumi, tāpēc īpaši pirmajās divās, trijās klasēs, skolotāji praktizē dažādas ārējās motivēšanas sistēmas – punktu krāšanu, uzlīmju līmēšanu, iespēju aizpildīt *Kahoot* (*Kahoot.it*) testu, protams, šādā gadījumā neizpaliek arī uzvarētāju apbalvošana ar diplomiem vai grāmatām.

Zēnu tekstpratība

Atšķiras pedagogu viedoklis par to, vai zēni apgūst lasītprasmi atšķirīgi no meitenēm. 1. – 3. klašu pedagogi lielākoties apgalvo: “Es neesmu novērojusi, ka būtu tāda parādība, ka meitenes kaut ko labāk darītu. Tas nav atkarīgs no dzimuma. Tas ir atkarīgs no cilvēka (...).” Savukārt pedagogi, kuri māca valodu un literatūru 4. – 6. klases posmā, atzīst: “Meitenes lasa vairāk (...), meitenēm lasītprasme ir attīstītāka (...), zēni saka, ka lasīšana ir meiteņu lieta (...), zēniem ir spēlītes (...), ja nu vienīgi mamma liek lasīt.” Pedagogi ir novērojuši, ka tad, ja skolēniem dod brīvu iespēju izvēlēties, ko lasīt, zēni biežāk nekā meitenes izvēlas lasīt ilustrētās enciklopēdijas, instrukcijas, aprakstus par tehniku, tehnoloģijām, savukārt meitenēm jau agrīni novērojama tendence: “tās princeses un viss,” kā arī meitenes vēlākā sākumskolas periodā biežāk nekā zēni izvēlas lasīt nopietnāku daiļliteratūru. Gan intervētie pedagogi, gan arī pētnieki pasaulē iesaka diferencēt literatūru, lai dotu iespēju dažādajām, iespējams, ar dzimumu saistītajām interesēm, atrast atbilstošo lasāmvielu.

Intervētie pedagogi kā būtiskāko esošo mācību materiālu trūkumu sauc nediferencēto literatūru un nepietiekamus piemērus, ne tikai dažādiem dzimumiem, bet arī atšķirīgām grūtības pakāpēm un tematiski: “(...) nav tā literatūras saraksta. Ja kāds to izdarītu, es viņam medāli varētu pasniegt!” Šo kā būtisku trūkumu zēnu tekstpratības attīstībai min arī pētījumi (Reilly et al., 2019), uzsverot, ka visiem skolēniem, īpaši sākumskolas periodā, būtu nepieciešams saņemt vairāk dažādu rakstīšanas un lasīšanas uzdevumu, kā arī precīzāku, skaidrāk formulētu atgriezenisko saiti. No šādi pilnveidota mācību procesa, iespējams, būtiskākie ieguvēji būtu tieši zēni, lai gan tas būtu vērtīgi arī daudzām meitenēm.

Klases vides iekārtojums

Intervētie pedagogi atzina, ka 1. – 6. klases posmā, līdzīgi kā pirmsskolā, klases vide var veicināt tekstpratību. Viena no šādām metodēm, ir “runājošās sienas” (<https://www.metodiskiedargumi.lv/raksts.php?id=96>). Ja pirmsskolā tās vairāk “runā” par pirmsskolēnu ikdienas ritmu un paveiktajiem darbiem, tad sākumskolas posmā pedagogi tās izmanto, lai papildinātu klases vidi ar lasāmmateriāliem – īsiem tematiskiem tekstiem, kur uzmanības piesaistīšanai pievienoti arī saistoši attēli. Šajā sienā var būt ietverti domāšanu rosinoši jautājumi vai asprātības uzdevumi, kurus pedagogs regulāri maina. Tāpat uz sienas var būt arī kādi spilgti citāti no kādas nesen lasītas grāmatas, anekdotes, kāds interesants atgadījums no skolēna vai skolotāja ikdienas. Galvenais uzdevums šai sienai ir būt aktuālai – tādai, kura aicina skolēnu pievērst tai savu uzmanību. Sienas saturam regulāri ir jāmainās, tam jābūt dažādam ne tikai informatīvi, bet arī informācijas atspoguļošanas ziņā. Uz sienas var izvietot gan tabulas, gan grafikus, gan tekstus, kas drukāti dažādos šriftos vai rakstīti ar roku. 4. – 6. klases posmā par saturu var būt atbildīgi paši skolēni. Vairāki pedagogi uzsvēra, ka uz

šīs sienas viņu vecāko sākumskolas klašu skolēni veido sarakstu ar grāmatām, kuras iesaka izlasīt citiem.

1. – 3. klašu pedagogi bez runājošās sienas izmanto arī dažādus citus uzskates materiālus, kuri mudina skolēnus lasīšanas sacensībai. Citi pedagogi viedo vilcieniņus, kur katrs vagonis ir izlasītā grāmata, citi – konfekšu traukus, kur katra konfekte raksturo izlasītu grāmatu. Skolēni, kuriem ir svarīga sacensība, šajā lasīšanas “maratonā” iesaistās labprāt, savukārt tiem, kuriem nav, pedagogi izdomā citus radošus veidus, kā ļaut klases vidē izpaust lasītprieku.

Lielākoties intervētie pedagogi norādīja, ka klases telpā ir pieejams grāmatu stūrītis vai grāmatu plaukts, no kura skolēni var ņemt lasīt grāmatas, ja nepieciešams, arī uz mājām. Dažās skolās šo klases grāmatu stūrīti veido sadarbībā ar bibliotēkām, bet citās to veido skolotājs no saviem personīgajiem resursiem vai arī, izmantojot vecāku dāvinājumus.

Darbs ar skolēniem attālinātā un digitālā režīmā, digitālā lasītprasme

Gadījumos, kad skolēns nav skolā, ar patstāvīgo lasīšanu saistītie uzdevumi viņam netiek atcelti. Intervētie pedagogi uzsvēra, ka attālinātā mācību režīma laikā iedibinātās darba metodes daļēji tiek izmantotas arī šobrīd. Tā, piemēram, 1. – 3. klases posmā bieži izmantota prakse ir skolēna ierunāts stāstījums par izlasīto grāmatu audio formātā gadījumos, kad skolēns kādu iemeslu dēļ to nevar pastāstīt klātienē. Savukārt 4. – 6. klases posmā pedagogi, kuri attālināto mācību laikā iedibināja aktivitāti strādāt koplietošanas dokumentos, to arī turpina. Koplietošanas dokumentos skolēni raksta izlasīto grāmatu apkopojumus kā arī piemin svarīgākos autora biogrāfijas notikumus. Pedagogu ieskatā šāds koplietošanas dokuments palīdz ne tikai skolēniem, kuri regulāri lasa, bet arī tiem, kuriem nav, ko šajā dokumentā ierakstīt. Tā kā tas ir pieejams visiem, un visiem ir uzdevums tajā ieskatīties, ikvienam ir iespēja no šī dokumenta satura iedvesmoties.

Visā sākumskolas posmā pedagogi izmanto dažādus uzdevumus, kurus skolēni var pildīt digitālajā vidē, piemēram, 1. – 3. klases skolēni uzdevumus tikai pilda, savukārt 4. – 6. klases posmā pedagogi piedāvā skolēniem izmantot digitālus rīkus tekstveidei, piemēram, prezentāciju sagatavošanai *Prezi.com* vidē vai arī savu grāmatu veidošanai *BookCreateor.com* vidē, tāpat tiek izmantotas tādas vietnes kā *Kahoot.it*, *Learningapps.org*, *Quiziz.com*, *Canva.com* u.c. Pedagogi, kuri strādā arī 7. – 9. klases posmā, atzīst, ka mudina skolēnus komentēt dažādus resursus internetā, piemēram, skatītos *Youtube.com* video, citi pat uzsver, ka šie komentāri tiek vērtēti ar punktiem. Visi intervētie pedagogi izmanto dažādas tiešsaistes vārdnīcas no kurām populārākā ir *Tezaurs* (<https://tezaurs.lv>), kā arī informācijas meklētājus, piemēram, *Google Lens*, tulkotājus *Google Translate*, un citus. Pedagogi atzīst, ka digitālo lasītprasmi kā atsevišķu prasmi sākumskolas posmā netrenē, citi uzsver, ka “patiesībā tā ir tā pati lasīšana”. Pamata uzsvars tiek likts uz prasmēm orientēties digitālajā vidē pieejamajā informācijā, kā arī sagatavot informāciju pasniegšanai, izmantojot digitālo vidi un digitālajā vidē.

Domājot par izmantotajām mācību metodēm COVID-19 izraisītajā attālināto mācību režīmā, pedagogi uzsver, ka “slodze netika samazināta”. Visi pedagogi min, ka skolēni, kuri iesaistījās mācību procesā, spēja demonstrēt izaugsmi.

Iekļaujošā izglītība un pāreja uz Vienotu skolu

Visi intervētie pedagogi atzina, ka skolēniem, kuriem ir uzvedības vai mācību grūtības, ir nepieciešams īpašs, individualizēts atbalsts, kuru nav iespējams nodrošināt klasē, ja tajā ir ap 30 skolēniem un tikai viens pedagogs. Lai nodrošinātu lasītprasmes izaugsmi, šiem skolēniem tiek organizētas ne tikai nodarbības pie logopēda vai speciālā pedagoga, bet arī klases audzinātājs rūpīgi seko līdzi skolēna lasīšanas regularitātei. Skolēniem, kuriem ir lasīšanas grūtības, tiek iedibinātas mājās lasīšanas tradīcijas, ja izveidojusies laba sadarbība ar ģimeni, bet, ja sadarbība neveidojas, tad: “Viņi [skolēni] pie manis sēž katru dienu – izlasi savas 10 minūtes (...) un tad stāsti, ko tu esi izlasījis (...).” Pedagogi atzīst, ka tādas programmas kā, piemēram, *Pumpurs*, ir neaizvietojamās skolēnu, kuriem ir mācību grūtības, iekļaušanai klasē. Tomēr ir pedagogi, kuri arī atzīst, ka skolēni, kuriem ir lasīšanas grūtības: “(...) nav lasītāji. Ļoti labi, ja viņi klausās (...), viņi ir kopā ar mums, un, ja viņiem ir interesanti, kad mēs runājam, kad mēs dalāmies [ar izlasīto grāmatu saturu], tas ir arī ļoti labi.” Intervētie pedagogi izsaka minējumu, ka iekļaujot šādus skolēnus bez papildus viņiem piemērota individualizēta atbalsta zaudētāji var būt visi – gan šie skolēni, gan arī pārējie skolēni klasē, jo stundai atvēlēto laiku ne vienmēr iespējams sadalīt proporcionāli iekļauto skolēnu vajadzībām – gan talantīgo, gan arī skolēnu ar mācīšanās grūtībām.

Mazākumtautību skolu pedagogi atzīst, ka pāreja uz Vienotu skolu ir: “Ļoti liels izaicinājums, es domāju, ka ne mazāks kā pandēmijas laiks,” papildinot, ka šīs pārejas rezultātā “ar to vienu stundu nedēļā [krievu valodai] ir par maz”. Pedagogi uzsver, ka mazākumtautību izglītības programmās galvenais uzsvars valodas apguvē bija likts uz valodas funkcionālo pielietojumu: “Mēs piedāvājam valodu, lai izteiktu sevi” – gan rakstiski, gan mutiski; un izsaka bažas, ka, pārejot uz latviešu mācību valodu, šis uzsvars var tikt pazaudēts, primāri tāpēc, ka latviešu valodas stundas pārsvarā gadījumu vada pedagogs, kas nav klases audzinātājs. Tāpēc šo skolu pedagogu ieskatā, pārejot uz Vienoto skolu, valodas jomā vajadzētu saglabāt uzsvaru uz tekstveidi un tekstizpratni, “jo pasaule – tas ir teksts”. Pedagogi atzinīgi vērtē Latviešu valodas aģentūras piedāvātos materiālus tekstpratībai visos mācību priekšmetos, tas ir nozīmīgs metodisks atbalsts, bez kura pedagogiem būtu daudz grūtāk realizēt pāreju uz mācībām valstīs valodā.

Mācību materiāli, vasaras lasīšana

Pedagogi atzīst, ka mācību grāmatas ikdienas darbā izmanto maz vai nemaz, pamatā nepietiekamas metodikas un nepietiekamas vingrinājumu “dažādības – atkārtošanas” attiecības dēļ. No grāmatām tiek izmantoti tikai atsevišķi fragmenti vai pat tikai uzdevumi, pamatā tādi, kuri skolēniem rosina domāšanu un spēju reflektēt, jo arī SOLO taksonomijas augstākajā līmenī iekļauta skolēna prasme reflektēt. Viens pedagogs kā šādas grāmatas piemēru min: “Es, starp citu, izmantoju I. Milašas grāmatas, tur nekad nevar saprast, kas tajā uzdevumā būs. Ir pagars teksts, pirmkārt,

tur ir tekstpratība, tur ir informācija, un citreiz, kad tev nav jautājuma, tev pašam ir jāizsecina no teksta, ko tu tur vari aprēķināt, un tie uzdevumi ir ļoti dažādi.”

Pārsvarā mācību stundām tiek piemeklēti tādi teksti, kuri atbilst konkrētās mācību stundas mērķim, piemēram, ja uzdevums ir atrast atslēgvārdus, tad sāk ar tekstu, kurā ir nepieciešams raksturot kādu skolēnam labi pazīstamu vidi, piemēram, drēbju skapi, savukārt, ja uzdevums ir noteikt kontekstu, tad tiek izvēlēts tāds teksts, kurā ir iespējami daudz neskaidru un jaunu vārdu, lai mudinātu skolēnu “nepiesieties” atsevišķiem vārdiem, bet domāt par kontekstu. Domāšanu “ārpus rāmja” (jeb domāšanu, kas prasa prasmi strādāt jaunās, nestandarta situācijās, kuras neatbilst iepriekš trenētam šablonam) var mudināt arī, uzdodot skolēniem raksturot, piemēram, emociju *prieks*, izmantojot vienas vārdšķiras citus vārdus. Būs skolēni, kuri šo emociju raksturos ar darbības vārdiem, citi – ar lietvārdiem vai īpašības vārdiem.

Kopumā pedagogi atzīst, ka jaunais mācību saturs nav mainījis viņu darba metodes, tās vēl joprojām var raksturot ar vārdiem: “Mana metode ir pārsteigšanas metode”. Galvenais uzdevums ir veicināt skolēnu domāšanas procesu, iemācīt nebaidīties kļūdīties, un šeit ne vienmēr ir svarīgi, ka tas notiek tikai frontāli, tikai grupu darbā vai tikai individuāli. Ja pedagogs spēj nodrošināt dažādību, tad skolēniem ne tikai tiek trenēta elastība, bet arī skolotāji paši “neieiet” rutīnā, arī viņiem pašiem ir interesanti strādāt. Dažādība gan nenozīmē neregularitāti vai haosu.

Vienots ir skolotāju uzskats par lasīšanas nepieciešamību brīvlaikos, bet dažādas pieejas. Ir skolotāji, kuri apgalvo: “Es vasarā lieku obligāti katru gadu izlasīt vismaz vienu grāmatu,” citi uzdod regulāri pierakstīt, piemēram, apēsto saldējumu nosaukumus un cenas, savukārt citi uzsver, ka “pirmajā klasītē nepieciešams lasīt vismaz 5 minūtes dienā, bet to darīt katru dienu”. Visi intervētie pedagogi atzina, ka pēc skolēnu brīvlaikiem ir būtisks kritums lasīšanas tehnikā un tekstpratībā tiem skolēniem, kuri brīvlaikā nav lasījuši nemaz. Lai arī praktiski visās skolās skolēniem visās klašu grupās ir pieejami obligātās literatūras saraksti, kurus veidojuši pedagogi, bibliotekāri vai paši skolēni, ne visas skolas praktizē obligātu lasīšanu vasarā. Pedagogi atzīst, ka ilgstoši projekti 1. – 4. klases skolēniem noteikti nav piemērotākā mācību metode: “(...) ko sākumskolā bērnam, kurš dzīvo tikai tagadnē, nozīmē ilgstošs projekts?”, tāpēc tāds ilgstošs projekts, kā lasīšana brīvlaikā, nevar notikt bez ģimenes iesaistes, skolēnam un vecākiem skaidri definētas sistēmas gan lasīšanas darbībā, gan arī atskaitīšanās kārtībā.

1.2.2. Sadarbība ar citām iesaistītajām pusēm

Starppriekšmetu saikne, sadarbība skolas ietvaros

Pati svarīgākā sadarbība lasītprasmes izaugsmes nodrošināšanai skolā ir starp pedagogiem, veidojot ne tikai starppriekšmetu saikni vienas klases ietvaros, bet arī saikni starp abiem sākumskolas posmiem – 1. – 3. klases un 4. – 6. klases posmu. Lasītprasme ir pamata iemaņa, kas nepieciešama izdzīvošanai modernajā sabiedrībā (Carreras et al., 2018). Lasītprasmi, tāpat, kā citas prasmes, iespējams pilnveidot visa mūža garumā, tāpēc pašsaprotami, ka lasītprasme ir nepieciešama visos akadēmiskajos mācību priekšmetos. “Pasaciņa nav vienīgais teksta veids”, lasītprasme nesākas un nebeidzas tikai literatūras mācību stundā. Pedagogi, kuri strādā 1. – 3. klašu posmā, atzīst viņiem dotās priekšrocības pār skolotājiem, kuri skolēnus satiek tikai atsevišķā priekšmetā. Tādējādi lasītprasmi ir iespējams pilnveidot katrā mācību priekšmetā kopveselumā ar valodas stundā apgūto, pat mūzikā, sportā un vizuālajā mākslā: “Mūzikā ir ļoti labi (...) varu dzejolim ritmu iedot, (...) daudz strādāju ar ritmu.” Darbs ar ritmu uzlabo skolēna valodas ritma izjūtu, parāda pieturzīmju lietojuma nozīmīgumu.

Mākslā skolēniem tiek dotas iespējas izpaust gan literāra darba noskaņu, gan, protams, zīmēt galvenos varoņus vai galveno sižetu: “Es piedāvāju - ņemam komiksu, un viņi zīmēja komiksus.” Līdzīgi arī akadēmiskajos mācību priekšmetos – matemātikā, dabaszinībās, pedagogs valodas stundā apgūto var tiešā veidā pielietot arī teksta uzdevumu sastādīšanā vai risināšanā, kā arī dabas parādību raksturošanā pēc dotās shēmas un otrādi. Dabaszinībās skolēni var analizēt literārajā darbā aprakstītās ģeogrāfiskās vietas – upes, kalnus, pilsētas, kartes, zīmēt maršrutus, orientēties apkārtnē pēc dotā apraksta. Matemātika ir īpaši piemērota tekstpratības pilnveidei, jo teksta uzdevumos aprakstītās situācijas ir it kā tekstuālas, tomēr, izprotot uzdevuma jēgu, skolēns ierauga matemātiskās sakarības. Daži pedagogi praktizē matemātikas uzdevumu sastādīšanu un risināšanu no grāmatu lasīšanas mājās pieredzes, piemēram, zīmēt diagrammu, cik skolēnu labprātāk lasa guļus, cik skolēniem patīk lasīt priekšā savam mājdzīvniekam utt. Arī tādi priekšmeti kā teātra māksla ir piemēroti tekstpratības veicināšanai, kāds pedagogs dalījās ar piemēru par tādu video izmantošanu, kuriem nav skaņas un teksta. Skolēnu uzdevums ir to radīt – gan skaņu, gan tekstu, gan rakstiski, gan mutiski, izspēlējot nelielos skečos.

Pieaugot skolēni aizvien biežāk izrāda vēlmi grāmatas lasīt angliiski. Lai arī lasīšanas tehnika – ātrums un pareizība, ir prasmes, kuras jāattīsta katrā valodā atsevišķi, tekstpratību ir iespējams veicināt, lasot jebkurā valodā, kuru skolēns pietiekami labi saprot, tāpēc, sākot no 5. klases, valodu skolotāji var veidot kopīgus sadarbības projektus tekstpratības veicināšanai.

4. – 6. klases posmā pedagogi atzīst, ka būtiskākais trūkums ir nepietiekams literatūras stundu skaits, turklāt, ja valodu un literatūru māca atšķirīgi skolotāji, lasītprasmes attīstībai un lasītprīka veicināšanai skolā atvēlēts kritiski maz laika – tikai divas literatūras stundas 4. – 6. klases posmā. Kas nozīmē, ka šajā izglītības posmā tekstpratības veicināšana ir galvenokārt uz citu mācību priekšmetu skolotāju pleciem, skolas aktivitātēm vai konkursiem un aktivitātēm ģimenē. Literatūrā atliek laiks,

iespējams, tikai lasītprieka pilnveidei. Ja skolā nav cieša sadarbība starp pedagogiem, kā arī nav pietiekami liels uzsvars uz tekstpratības pilnveidi, skolēnu lasītprasme šajā izglītības posmā stagnē.

Tekstpratības veicināšanā būtiska loma ir arī skolas kopējam ieguldījumam, trijstūrim, kuru veido ikviens, ne tikai dzimtās valodas, skolotājs, bibliotēka un skolas vadība. Ja visām iesaistītajām pusēm ir vienota izpratne par tekstpratības nozīmi, ja laba lasītprasme ir skolas prioritāte, tad rezultāti neizpaliks. Vairāki pedagogi norādīja uz regulārām lasīšanas stundām, kuras iespējamas, pateicoties skolas vadības un bibliotekāru atbalstam. Dažās skolās šādas lasīšanas stundas tika organizētas reizi nedēļā 30min garumā, citās – vairākas reizes gadā vienas mācību stundas garumā. Daži pedagogi minēja, ka skola organizē sākumskolas jaunāko klašu skolēniem nedēļu garas dienas nometnes uzreiz pēc mācību gada beigām. Šo nometņu galvenais uzdevums ir veicināt sākumskolēna tekstpratību. Ikvienā šajā pētījumā ietvertajā skolā bija kādas plānotas aktivitātes, kas saistītas ar katra skolēna lasīšanas pilnveidi, uzsverot lasīšanas kā darbības neatsveramo lomu kopējā izglītības procesā.

Sadarbība ar ģimeni

“Ja vecāki lasa, tad bērni arī bieži aizrautīgi lasa” – ar šādiem un līdzīgiem apgalvojumiem gandrīz visi pedagogi iesāk atbildi uz jautājumu par ģimenes lomu skolēna lasītprasmes rezultātos. Kopumā skolas sadarbībai ar ģimeni ir liela nozīme sākumskolēna ikdienā. Lai arī neviens no intervētajiem skolotājiem neapgalvoja, ka lūgtu vecāku intensīvu un regulāru iesaisti mācību procesa nodrošināšanai, tomēr visi atzina, ka tad, ja skolēnam mājās nav atbalsta, skolēns netiek pamudināts iesaistīties mājasdarbu, tai skaitā ikdienas grāmatas lasīšanas aktivitātēs, tad skolēna progress mācībās kopumā un arī lasītprasmē ir lēnāks nekā skolēniem, kuri pilda mājasdarbus un veic regulāras ikdienas lasīšanas aktivitātes mājās: “Sākumskolas posmā bez treniņa mājās izaugsmes tempi ir nelieli.”

Pedagogi atzīst, ka skolēni, kuri tiek iesaistīti ar lasīšanu saistītās aktivitātēs ģimenē, piemēram, lasītā parrunāšanā, lasīšanā priekšā brāļiem, māsām, mājdzīvniekiem, vecvecākiem utt., vai pat: “(...) vecāki lasa trīs teikumus un vienu teikumu bērns, pēc kāda laiciņa vecāki jau lasa divus teikumus un skolēns, bērns, arī divus teikumus (...)” uzrāda augstākus lasītprasmes sasniegumus, biežāk spēj raiti izteikties un prasmīgāk veido tekstus paši: “(...) grāmata, pirmkārt, veido bērnu saikni ar pasauli (...), veidot savu pasauli, kas izteikta tekstā, tas ir [zināšanu] pamats (...), un tas nāk no vecākiem.”

Pedagogi atzina tēvu būtisko lomu skolēnu, un īpaši zēnu, lasītprieka veicināšanā. Kā piemēru var minēt aktivitāti, kur pedagogi aicināja visu skolēnu tēvus audio formātā ierakstīt savas mīļākās bērniības grāmatas interesantāko fragmentu. “Viens tētis lasīja ceļu satiksmes noteikumus,” bija tēvi, kuru lasījums izrādījās tik emocionāls, ka vairākiem skolēniem ieteiktā grāmata arī ir kļuvusi par bērniības mīļāko grāmatu. Vairākas skolas īsteno regulārus kopīgus pasākumus ar vecākiem, kur skolēni viņiem gatavo priekšlasījumus, teātra uzvedumus un citas aktivitātes, kuras ļauj skolēnam demonstrēt savu lasītprasmes un valodas attīstības sniegumu.

Gan lasīšanas tradīcija, gan arī izaugsme lasītprasmē ir cieši saistīta ar skolēna ģimeni, kā tas arī ir uzsvērts vairākos sekundāro datu pētījumos (Dedze u.c., 2020), kas veikti, pamatojoties uz *PIRLS* pētījuma datiem.

Sadarbības projekti

Visi intervētie pedagogi atzinīgi vērtēja ikvienu konkursu, sadarbības projektu vai citu aktivitāti, kura ārpus obligātā mācību satura pievērš skolēnu uzmanību lasīšanai. Kā atpazīstamākās iniciatīvas pedagogi atzīmēja Latvijas Nacionālās bibliotēkas divas iniciatīvas:

- *Bērnu un jauniešu žūrija* izpelnījās vislielāko atzinību no pedagogu un bibliotekāru puses. Dažkārt tajā piedalās pat visa klase kopā ar ģimenēm. Pedagogi atzīst, ka kūtrākajiem lasītājiem ir grūtības izlasīt visu piedāvāto grāmatu klāstu, tāpēc biežāk ar šo uzdevumu tiek galā meitenes nekā zēni. Pateicoties šai iniciatīvai, skolu bibliotēkās nonāk vairāk jaunu grāmatu, skolēniem tiek organizēta arī iespēja apmeklēt Latvijas Nacionālo bibliotēku (LNB) Rīgā.
- Pozitīvi tiek vērtēta arī *Nacionālās skaļās lasīšanas sacensības*, kurās skaļi lasa ikviens 5. klases skolēns. Jāatzīmē, ka šajā konkursā labprātāk nekā *Bērnu un jauniešu žūrijā* iesaistās arī zēni. Skolotāji ar nožēlu atzīst, ka konkurss paredzēts tikai 5. klašu skolēniem, un labprāt to paplašina pēc brīvprātības principa skolas ietvaros arī citās vecuma grupās.

Pedagogi arī atzina, ka tiek veidota veiksmīga sadarbība ar skolas un pilsētas bibliotēkām un muzejiem. Sadarbībā ar bibliotēkām tiek organizēta grāmatu apmaiņa, kur skolēni var atstāt savas izlasītās grāmatas un samainīt tās pret vēl neizlasītām. Tāpēc, ka skolēni labprāt dzird stāstus par to, kāds bija viņu grāmatu autors bērnībā, kā arī, kā kopumā cilvēki dzīvoja laikā, kurā rakstīja izvēlētais autors, pedagogi organizē arī tikšanos ar autoriem vai došanos uz autoru muzejiem. Muzeja apmeklējums vai tikšanās ar autoru skolēnos var rosināt papildus interesi lasīt ne tikai vairāk darbu, bet arī izpētīt autora biogrāfiju. Atsevišķi pedagogi min veiksmīgu sadarbību ar L. Pastori⁸.

Papildus LNB iniciatīvām un sadarbībai ar muzejiem un bibliotēkām, pedagogi minēja arī tādus projektus kā *VIMALA*⁹, kurā ietveri vērtīgi darba materiāli, *LSM* raidījumu *Literatūra*¹⁰, kā arī tādus sadarbības projektus kā *Baltu valodas un dzimtās valodas dienas* atzīmēšanu nedēļas garumā, īstenojot tajā ar lasīšanu saistītas aktivitātes – gan tekstveidi, gan tekstpratības pilnveidi. Atsevišķi pedagogi minēja, ka iesaista skolēnus starptautiskā grāmatzīmju apmaiņas projektā¹¹, kur skolēni zīmē grāmatzīmi par izlasīto grāmatu un pēc tam to ar *Latvijas Pasta* starpniecību sūta sadraudzības skolai. Tāpat tika pieminēts arī *Muminu lasīšanas klubiņš*¹².

Kā vienu no interesantākajiem piemēriem var minēt pedagogu iniciatīvu pieslēgties kādas sadraudzības klases literatūras stundai. Šādās kopīgajās attālinātajās

⁸ <http://www.luizepastore.com/gramatas/maksilas-detektivi/>

⁹ <https://atbalstsizcilibai.lv/lasit/lasit-metodika/>

¹⁰ <https://ltv.lsm.lv/raidijumi/literature>

¹¹ <https://iasl-online.org/Bookmark-Exchange-Project>

¹² <https://www.moomin.com/en/explore/>

stundās skolēniem ir iespēja pastāstīt ne tikai saviem klasesbiedriem, bet skolēniem no jebkuras citas Latvijas skolas par saviem grāmatu piedzīvojumiem – gan par izlasītajām grāmatām, gan apmeklētajiem pasākumiem, konkursiem, utt. Šāda sadraudzība palīdz skolēniem atrast grāmatu draugus ne tikai savā klasē, bet arī citur Latvijā, veidojot mazu grāmatu lasītāju klubu.

Lai aktualizētu savas zināšanas jaunākajā bērnu literatūrā, pedagogi uzteica Ventspils bibliotēkas aktivitātes, kur savulaik ceturtdienu rītos tika lasīta jaunākā bērnu literatūra. Bija pedagogi, kuri pat izmantoja iespēju, lai reizi pa reizei pieslēgtos šiem lasījumiem literatūras stundās, tādējādi dodot iespēju arī skolēniem dzirdēt grāmatu lasījumus un izvēlēties sev nākamo grāmatu. Pedagogi uzsver, ka šādas aktivitātes būtu vajadzīgas vairāk, jo, strādājot sākumskolā, kur ikdienā vienam pedagogam ir jāsadzīvo vairākas dažādas mācību stundas, neatliek pietiekami daudz laika, lai kvalitatīvi aktualizētu personīgo zināšanu bāzi par visiem piedāvātajiem literatūras jaunumiem katrā mācību priekšmetā.

1.3. Skolu bibliotēku loma lasītprasmes veicināšanā, sadarbība ar skolēniem

1.3.1. Bibliotēkas krājums, lasītava

Intervijās bibliotekāri tika aicināti pastāstīt par bibliotēkas lomu skolas ikdienā un sadarbību ar apkārtējo vidi. Visi intervētie bibliotekāri uzsvēra, ka viņu skolā bibliotēkai ir nozīmīga loma kopējā mācību procesa nodrošināšanā, tā vienmēr ir atvērta, kādas skolas pārstāve pat uzsvēra, ka: "(...) bibliotēka atrodas pašā skolas centrā (...), šī ir centrālā vieta". Bibliotēkas skolās ir pieejamas ikvienam – gan skolēniem, gan arī pedagogiem. Bibliotekāri trāpīgi raksturo savu darbu, sakot: "Mēs jau nestrādājam priekš sevis, bet gan priekš bērniem, priekš skolotājiem. Tas ir mūsu darbs." Pētījumam izvēlētajās skolās bija pieejamas gan grāmatu krājuma telpas ar mācību grāmatām un daiļliteratūru, gan arī lasītava ar periodiku, enciklopēdijām un daiļliteratūru. Skolu bibliotekāri uzsvēra, ka lasītava ir iekārtota ērti, piemēram, tajā ir novietoti sēžammaisi. Grāmatas lasītavā tiek izvietotas plauktos ar priekšējo vāku redzamā veidā, mazākajiem skolēniem – zemāk, lielākajiem – augstāk. Lasītava ir vieta, kur skolēni atnāk pavadīt starpbrīžus vai izmācīties, vai arī: "ieklīst līdzī savam draugam". Tāpat lasītavā bieži tiek rīkotas arī izstādes – gan skolēnu zīmējumu izstrādes, gan arī jaunāko grāmatu izstādes.

Skolā ar latviešu mācību valodu bibliotēkas grāmatu krājums bija daudzveidīgāks, tajā bija pieejama literatūra gan latviešu, gan svešvalodās – angļu un vācu, savukārt mazākumtautību skolā krājums bija ierobežotāks, grāmatas pieejamas lielākoties mazākumtautību vai latviešu valodā. Trūkstošo grāmatu resursus skolu bibliotēkas papildina, sadarbojoties ar pilsētas bibliotēkām, kur pieejams gan starpbibliotēku abonements, gan arī iespēja grāmatas savstarpēji dāvināt. Mazākumtautību skola iesaistījās *Baltu literatūras nedēļā*, kā rezultātā skolas krājumi tika papildināti ar latviski tulkotajiem lietuviešu autoru darbiem. Sadarbība notiek arī ar tuvumā esošajām latviešu mācību valodas skolām, tieši ar mērķi papildināt bibliotēkas krājumos pieejamo literatūru latviešu valodā.

Lai arī Latvijas skolās kopumā neuzrādās saistība starp klases bibliotēkas esamību vai skolas bibliotēkas regulāru apmeklējumu un augstiem skolēnu sasniegumiem lasītprasmē, tomēr ir saistība starp grāmatu skaitu klases bibliotēkā un šo grāmatu izmantošanas biežumu. Aplūkojot dzimtās valodas skolotāju sniegto informāciju *PIRLS 2021* pētījuma aptaujās, varam secināt, ka 67% augstu sasniegumu klasēs bija pieejama klases bibliotēka. No klasēm, kurās bija pieejama bibliotēka, aptuveni 67% gadījumu tajās bija līdz 50 grāmatu lielas, bet 33% gadījumu – vairāk par 50, bet mazāk par 100 grāmatām. Klasēs, kurās bija bibliotēka līdz 50 grāmatām, skolotāji skolēnus sūtīja uz skolas bibliotēku vismaz divas reizes mēnesī vai biežāk, savukārt klasēs, kurās bija vairāk par 50 grāmatām, skolotāji uz skolas bibliotēku skolēnus sūtīja tikai dažas reizes gadā.

Apkopojot skolas direktoru sniegto informāciju, var secināt, ka visās intervētajās skolās bija skolas bibliotēka. Mazākumtautību skolās bibliotēkas grāmatu krājums pārsniedz 2000 grāmatu, bet skolās ar latviešu mācību valodu to bija līdz 2000. Neskatoties uz ievērojamo bibliotēkas krājumu, tieši mazākumtautību skolu direktori

PIRLS 2021 pētījumā bija norādījuši, ka nepietiekamais grāmatu krājums ietekmē mācību procesu skolā. Pēc intervijām autori secina, ka nepietiekams ir tieši grāmatu krājums latviešu valodā nevis kopumā. Skolās ar latviešu mācību valodu direktori bija norādījuši, ka nepietiekams grāmatu krājums vai nu nedaudz ietekmē mācību procesu vai neietekmē to nemaz.

Kopumā Latvijā 94% *PIRLS 2021* dalībskolu ir skolas bibliotēka un 60% *PIRLS 2021* dalībklāšu ir klases bibliotēka. Aptuveni 70% gadījumu grāmatu skaits skolas bibliotēkā pārsniedz 2000 un 48% klāšu bibliotēku ir līdz 50 grāmatām. Skolēni, kuru klases bibliotēkās ir 50 – 100 grāmatas, uzrāda augstākus sasniegumus (vidēji 560 sasniegumu punkti), nekā skolēni, kuru klases bibliotēkā ir mazāk par 26 grāmatām (vidēji 535 sasniegumu punkti). Skolēni, kuru skolotāji izmanto klases bibliotēku katru dienu vai gandrīz katru dienu, uzrāda ievērojami augstākus sasniegumus lasītprasēm (vidēji 549 sasniegumu punkti) nekā skolēni, kuru klasēs esošā bibliotēka tiek izmantota tikai divas reizes nedēļā (vidēji 529 sasniegumu punkti). Aptuveni 60% dzimtās valodas skolotāju norādījuši, ka sūta skolēnus uz skolas bibliotēku vismaz divas reizes mēnesī vai biežāk, kā arī 50% gadījumu tiek izmantota klases bibliotēka ar šādu pašu regularitāti. Aptuveni 10% skolu direktoru ir norādījuši, ka nepietiekami grāmatu resursi skolas bibliotēkā būtiski ietekmē mācību procesu skolā, 38% direktoru uzskata, ka esošie bibliotēkas krājumi mācību procesu ietekmē nedaudz, savukārt 48% direktoru ir norādījuši, ka esošie resursi neietekmē mācību procesu nemaz, pārējo skolu direktori nebija atbildējuši uz šo jautājumu.

1.3.2. Bibliotekāru ikdienas darbs

Ikdienas darbs bibliotēkā un lasītavā

Intervētie bibliotekāri aktīvi iesaistās darbā ar skolēniem bibliotēkas telpās – ne tikai iepazīstinot pirmklasniekus vai vecāko pirmsskolas grupu audzēkņus ar bibliotēku un tās krājumu, bet arī organizējot bibliotēkas stundas visu vecumu skolēniem. Bibliotēkas stundās bibliotekāri vai vecāko klašu skolēni lasa priekšā jaunāko klašu skolēniem kādu grāmatu, rāda prezentāciju par kādu autoru vai pārrunā kādu aktualitāti, kas saistīta ar literatūru. Tāpat kopīgi iesaistās dažādās iniciatīvās, piemēram, organizē skaļās lasīšanas (tikai 5. klasēm) vai ātrlasīšanas (jebkuram interesentam) konkursus, sastāda un risina krustvārdu mīklas, zīmē, veido grāmatzīmes, raksta lasīšanas dienasgrāmatas un citādi radoši piesaista skolēnu uzmanību grāmatu saturam, un raisa viņos interesi turpināt lasīt. Visi bibliotekāri atzina, ka katrs skolēns, kurš ienāk bibliotēkā, saņem individuālu uzmanību.

Mazākumtautību skolās bibliotekāri papildus veido arī grāmatu saīsinājumus skolēniem, kuriem ir grūtības saprast latviešu valodu. Tajos ir būtiskākie fakti vai īss sižeta pārskats vieglā valodā.

Vairākās skolās bibliotekāri organizē grāmatas tematiski, piemēram, veidojot “grāmatu kastes” – tajās tiek apkopotas lasītākās vai visaugstāk novērtētākās grāmatas, tematiskās grāmatas vai grāmatas, kuras varētu noderēt brīvlaikā. Visās skolās bibliotekāri neformālās sarunās ar skolēniem uzzina, kura grāmata viņiem patika visvairāk, kura – mazāk. Bibliotekāri vienmēr iedrošina skolēnus, sakot: “Ja tev neies, nepatīk, atnāc un samainīsim, izvēlēšies kaut ko citu,” lai skolēni nebaidītos lasīt, nebaidītos nākt uz bibliotēku. Skolēniem, kuriem ir grūti izvēlēties lasāmvielu, palīdz izstrādāt grāmatu marķēšanas iniciatīva, kas strādā šādi: ja skolēnam izlasītā grāmata patika, tā tiek atzīmēta ar, piemēram, sarkanu marķieri, ja bija grūti to izlasīt, tad ar zilu, utt. Ja kādā grāmatā ir daudz sarkano marķieru, tai noteikti ir jābūt interesantai!

Protams, neizpaliek arī čaklāko lasītāju apbalvošana. Skolās, kur notika intervijas, čaklākie lasītāji iepriekšējā mācību gadā bijuši 4. un 5. klašu skolēni. Lai gan visas bibliotekāres atzīst, ka, kļūstot vecākiem, skolēni apmeklē bibliotēkas aizvien retāk un, ticamākais, ka arī lasa mazāk, tomēr interesi palīdz raisīt un noturēt LNB iniciatīva *Bērnu un jauniešu žūrija*. Pētījuma skolās šī iniciatīva tiek organizēta ciešā sadarbībā ar valodu jomu skolotājiem un klašu audzinātājiem. Tiek mudināti iesaistīties visi klases skolēni. Arī šai iniciatīvai ir apbalvojumi, kas papildus motivē skolēnus iesāktu pabeigt līdz galam.

Bibliotekāru darbs klasē

Bibliotekāri sadarbībā ar pedagogiem aktīvi iesaistās lasīšanas veicināšanas aktivitātēs arī ārpus bibliotēkas telpām – mācību klasēs. Piemēram, katra mācību gada sākumā katra klase saņem sev jaunu klases bibliotēku – aptuveni 30 jaunas grāmatas lasīšanai. Skolotāji var savā starpā mainīties ar klašu bibliotēku grāmatām, var arī papildināt klases bibliotēkas saturu.

Saņemot jaunās grāmatas, skolēniem tiek rīkota īpaša mācību stunda, kuras laikā viņi sākumā izvēlas katrs vienu grāmatu un to lasa 10 minūtes, pēc tam pārrunā šīs grāmatas saturu 4 – 5 skolēnu grupā, kurā vienojas par vienu grāmatu, kuru lasīs vēl 10 minūtes visi kopā. Kad grāmata pārlasīta, skolēniem tiek dots laiks izveidot grāmatas reklāmas plakātu un izstāstīt citiem klasesbiedriem, kāpēc tieši šo grāmatu vajadzētu lasīt. Kā apgalvo bibliotekāri: “Šāda reklāma parasti beidzas ar bibliotēkas apmeklējumu, jo bērni grib to izlasīt.”

Bibliotekāru iniciatīva ir bijusi arī iknedēļas lasīšanas pusdienu pauze 20 minūšu garumā katrai klasei savā laikā, un reizi pa reizei pirmā stunda, kuras laikā lasa visa skola. Abas iniciatīvas palīdz ikvienam skolēnam un arī skolotājam pamanīt lasīšanas svarīgo nozīmi izglītības procesā. Šādas iniciatīvas mudina lasīt grāmatu arī tos skolēnus, kuri nekad citreiz to nedara. Kā liecina visu *PIRLS* pētījuma ciklu statistikas dati – skolēni, kuri lasa vismaz 30 minūtes dienā ārpus skolas, uzrāda būtiski augstākus sasniegumus lasītprasmē nekā skolēni, kuri to nedara. No aprakstītajiem piemēriem varam secināt, ka nodrošināt iespēju katram skolēnam lasīt grāmatu skolas telpās 30 minūtes dienā nemaz nav tik neiespējami.

1.3.3. Bibliotekāra sadarbība

Sadarbība ar ģimeni

Lasītprīekā uzturēšanā skolēnu brīvlaikos arī neiztikt bez bibliotekāru atbalsta. Sadarbībā ar valodas jomas skolotājiem tiek sastādīti gan vasaras brīvlaika ieteicamo grāmatu saraksti, gan arī izvēlēta Ziemassvētku brīvlaika grāmata un sastādīti uzdevumi šo grāmatu lasītājiem, kā arī tiek organizēta iespēja vecākiem uzrakstīt atsauksmi par bērna lasīšanas paradumiem brīvlaikā. Šādā veidā lasīšanā tiek iesaistītas arī ģimenes. Kāds skolēns bija atstāstījis, ka: “(...) es jau mammai dīcu, man ir viens grāmatplaukts pilns, man vajag vēl vienu”. Vienā no skolām reizi gadā tiek rīkoti *Ābeces svētki*, kuros piedalās visi skolas skolēni, viņu ģimenes un skolas vadība – “tie ir svētki, ne tikai grāmatai, bet ikvienam klātesošajam”. Visas skolas atzīst, ka bibliotēkas krājums ir pieejams arī skolēnu vecākiem un skolēnu pirmsskolas vecuma brāļiem un māsām, izmantojot skolēna abonementu.

Sadarbība ar pedagogiem

Jāatzīst, ka bez skolotāju un skolas vadības atbalsta bibliotekāriem nebūtu tik dažādas iespējas sadarboties ar skolēniem. Apzinoties skolotāju ierobežotos brīvā laika resursus, bibliotekāri īpaši strādā arī ar viņiem – sagatavojot prezentācijas vai darba lapas par kādu atsevišķu autoru vai tēmu, veidojot jaunākās literatūras apskatus vai tematisko grāmatu kasti, piemēram, ar jaunāko literatūru klasvadībā, neaizmirstot, ka pedagogs arī ir tikai cilvēks, kurš varētu gribēt “vakarā vienkārši izlasīt kriminālromānu vai kādu dāmu romānu”.

Lai arī visi intervētie bibliotekāri atzina, ka pēc pandēmijas periodā skolēni lasa mazāk, turklāt, kopš mazākumtautību skolas pāriet uz mācībām latviešu valodā, šo skolu skolēniem ir palielinājusies mācību slodze un samazinājies brīvais laiks lasīšanai, tomēr interese par grāmatām nebūt nav zudusi: “(...) mēs taču nākam uz darbu jau astoņos, un mums jau rinda stāv!”

1.4. Lasītprasmes nozīme skolā un administrācijas loma tās veicināšanā

1.4.1. Lasīšanas darbība kā visas skolas prioritāte

Sarunās ar skolu vadības komandas pārstāvjiem visās intervijās skaidri iezīmējās kurss – tekstpratība ir skolas prioritāte: “Katrs skolotājs ir tekstpratības skolotājs, ne tikai valodnieki, bet arī dažādu priekšmetu skolotāji ir tekstpratības skolotāji.” Šāda nostādne izpaužas ne tikai katra skolotāja ikdienas darbā, bet arī skaidri tiek pausta vecākiem: “Jau 1. klasē mūsu sākumskolas skolotāji atgādināja vecākiem par to, cik svarīgi attīstīt tieši lasītprasmi, un vecākiem tiek doti konkrēti vingrinājumi.” Skolu vadītāji uzsvēra, ka “sākumskolās lasīšana ir ļoti svarīga”, “ļoti liels akcents, uzsvars mums ir, protams, uz sākumskolu, jo, kā mēs sāksim, tā mēs arī turpināsim”, “mēs neatkāpjami no tās lietas [tekstpratības veicināšanas], jo tas ir tas sāpīgākais jautājums.”

Ja tekstpratība ir skolas prioritāte, tad neizpaliek arī iniciatīvas, kurās iesaistīta visa vai gandrīz visa skola – gan pedagogi, gan skolēni, gan vecāki. Kā biežākās iniciatīvas pedagogiem tika pieminēta skolas organizēta tālākizglītība, kuras uzdevums ir mācīt jomu pedagogiem tās tekstpratības un kritiskās domāšanas metodes, kuras visefektīvāk piemērotas tieši viņu mācību stundās, lai ikviena mācību stunda varētu būt tekstpratības stunda. Tāpat tika minēta arī skolas apkopota labāko prakšu grāmata, ar kuru tiek iepazīstināti jaunie pedagogi. Atšķirīga ir šādu mācību regularitāte, ir skolas, kurās tās tiek organizētas vienu vai divas reizes mācību gadā, bet ir arī skolas, kuras konkrētās jomas mācības pedagogiem to praktizē regulāri – vienas darba dienas pēcpusdienu vienu reizi mēnesī.

Iniciatīvas, kas orientētas uz skolēniem, ietvēra jau iepriekš pieminētās aktivitātes klasē, kur skolotāju pamudināti, skolēni veido grāmatu “reklāmas”, stāstus vai uzvedumus. Skolas vadības ieskatā, skolēnu iespēja uzstāties skolas pasākumos, ir gana motivējoša, tāpēc bieži tiek minēts, ka labākās grāmatu “reklāmas”, labākie dzejoļu deklamētāji vai klašu sagatavotie uzvedumi tiek demonstrēti gan speciāli tikai šim mērķim organizētos skolas pasākumos, gan arī pasākumos, kuros aicināti vecāki, piemēram, gadskārtu svētkos vai ģimenes dienās. Skolas vadības atbalsts pedagogu iniciatīvām tiek pausts, nodrošinot klātbūtni arī klases skolotāja organizētajos pasākumos.

Skolās ir atšķirīgas iespējas realizēt īpašu atbalstu skolēniem ar mācību grūtībām, piemēram, ir skolas, kurās ir pieejama *Kanis* terapija vai ir tiesības izmantot *Barboletas* metodi, tomēr ikvienas skolas vadības pārstāvis atzina, ka programma *Pumpurs* bijusi neatsverama gan tekstpratības veicināšanai skolēniem ar mācību grūtībām, gan arī riska grupas skolēniem – tiem, kuri mājās nelasa un nelabprāt iesaistās ar lasīšanu saistītās aktivitātēs.

Skolu vadība maksimāli atbalsta tādus iknedēļas pasākumus kā *lasa visa klase*, ikmēneša lasīšanas stunda 1. – 3. klašu skolēniem, kas veltīta mājas lasīšanas refleksijai, kā arī vismaz reizi mācību gadā – *lasa visa skola* vai īpašās pirmklasnieka 100. dienas skolā svinības, kur skolēni var demonstrēt apgūto, pamata uzsvāru liekot tieši uz tekstpratību. Skolās tiek organizēti arī “lasītāju klubiņi”, pagarinātais mācību gads

skolēniem, kuriem neveicas ar lasītprasmi, kas tiek pozicionēts kā tekstpratības veicināšanas nometne, dažādi skolas konkursi un aktivitātes, kur balvā bieži tiek dāvinātas grāmatas, tai skaitā arī, beidzot iepriekš minēto nometni – katrs tās dalībnieks balvā saņem grāmatu.

Tiek atbalstīti arī sadarbības partneru organizēti konkursi (piemēram, *Gudrs un vēl gudrāks*, *No stāsta līdz grāmatai*, *Valoda skan*, *Dzejas dienas*, daiļlasīšanas, daiļrunāšanas, skatuves runas, *Grāmatu muguriņu stāstu* konkurss u.c.) vai ekskursijas. Ārpusstundu aktivitātes sākumskolas vecuma bērniem, tostarp teātra pulciņš vai pat fakultatīvas mācību stundas, kuru galvenais uzdevums ir tekstpratības veicināšana. Neizpaliek arī vecāko klašu skolēnu priekšlasījumi jaunākajiem.

Kā vienu no interesantākajām iniciatīvām var pieminēt skolas ikgadēju *Dzejas dienu* aktivitāti – skolēni ierunā savu mīļāko dzejoli audio formātā un augšupielādē to noteiktā interneta vietnē, uz kuru izveido QR kodu. Šie QR kodi tiek izlīmēti pa visu skolu, līdz ar to skolēni, kuriem ir pieejams viedtālrunis, kodus var skenēt un klausīties, kā viņu skolasbiedri ir ierunājuši savu mīļāko dzejoli. Cita skolēnu vērtējumā aizraujoša aktivitāte ir skolas teritorijā organizēt slēpņus, kur skolēni pēc dotā apraksta zina, kur un kas ir jāatrod.

Skolas vadība atbalsta regulāru tādu grāmatu sarakstu publiskošanu, kurus veidojuši paši skolēni. Atsevišķas skolas realizējušas *runājošās sienas* arī skolas gaitenī, telpas, kāpnes un gaitenīšus ne tikai numurējot, bet arī nosaucot, piemēram, *Saules gatves* un citos interesantos vārdos. Arī jau iepriekš pieminētā bibliotēkūru iesaiste nevar notikt bez skolas vadības atbalsta, ir skolas, kurās 1. – 3. klases skolēniem tiek “piesaistīts” bibliotēkūrs. Lai ieinteresētu sākumskolēnus grāmatu lasīšanā, piemēram, bibliotēkā katru nedēļu nāk klasē un “uzsāk lasīt grāmatu un tad skolēni iet uz bibliotēku un ņem tās grāmatas, kuras patīk.” Kādā no skolām šādas lasīšanas stundas vada skolas direktore: “Es 40 minūtes lasīju, bija kapa klusums, pieci gabali aizgāja uz bibliotēku šai grāmatai [Luīze Pastore “Pazudušais pērtiķis”] pakaļ. (...) Vēlāk es prasīju “Izlasījāt?” - “Jā!””

Neizpaliek sadarbība ar ģimenēm, vairumā gadījumu ģimenes tiek iesaistītas kopīgu pasākumu apmeklēšanā vai organizēšanā, piemēram, vecāki iesaistās skolēnu veidotajā uzvedumā. Ir arī skolas, kuras veido ciešākus sadarbības projektus ar skolēnu ģimenēm, gan rosinot veidot grāmatu apmaiņu vai dāvinājumu punktus, gan arī aicinot vecākus uz skolu un lūdzot viņiem piedalīties grāmatu lasīšanas aktivitātēs. Visu pētījumā ietvertu skolu pārstāvji atzina, ka vasaras lasīšanai tiek piešķirta būtiska nozīme, kas tiek skaidrota arī vecākiem, tāpēc īpaši sākumskolas periodā, vecāki tiek mudināti sekot līdzi skolēna patstāvīgajai lasīšanai: “(...) maijā sagatavots šāds [lasīšanas] darbiņš ar rekomendācijām uz vasaru,” un vecāki zina, ka šī uzdotā uzdevuma rezultātus skolēnam atprasīs septembrī.

Skolu vadības pārstāvji uzsver, ka regulāras lasīšanas tradīcijas iedibināšanā svarīgas ir skolas uzstādītās prasības: “ja neprasa, ja nepieraksta, ja neaizved uz bibliotēku, ja nepasaka: “Lūk, šo grāmatu no šīs vietas līdz tai vietai. Punkts,” tad rezultāta nav; kā arī svarīgi ir, ka “atbildība ir ne tikai uz skolotāju, bet atbildība ir uz vecāku, bērnu un skolotāju”.

Vadības pārstāvji norāda uz regularitātes un sistemātiskuma pārākumu par īpašām metodēm ikdienas tekstpratības veicināšanas darbā: “Nevis ka mēs kaut ko jaunu esam izdomājuši, kādu jaunu metodi. Mēs vienkārši to, ko mēs darām, mēs darām regulāri, pamatīgi no pirmās klasītes sākot”, “darbs [ar tekstpratības pilnveidi] notiek no skolēnu sagatavošanas grupas un dažādu mācību priekšmetu stundās [katrā klasē], tātad gan vertikāli, gan horizontāli”.

1.4.2. Tekstpratības diagnostika

Līdzīgi kā intervētie pedagogi, arī skolu vadības pārstāvji puda neizpratni par tekstpratības diagnosticējošo darbu atcelšanu 3. un 6. klasēs, tādā formātā, kā tas bijis praktizēts iepriekš – ar nepieciešamību veidot brīvu stāstījumu par izlasītu grāmatu. Tāpat kā pedagogi, arī skolu vadība atzīst, ka šobrīd esošā vērtēšanas sistēma “ir ļoti tāda saudzējoša (...), un tad nāk ceturrtā klase, kur tev jābūt lasīt. Un tur vairs nav nekādu saudzējošo variantu”. Atsevišķi vadības komandu pārstāvji norādīja, ka ievērojuši skolēnos un viņu vecākos nepareizi uztvertu *STAP* vērtēšanas vēstījumu: “Vecāki tā arī teica – matemātika, valodas, jā, tur ir balles, nopietni mācību priekšmeti, pārējie – varam pat neskatīties un nemācīties,” – tā rezultātā nav retums, ka 4. klasē, saņemot vērtējumu 4, piemēram, sociālajās zinībās, ir liels pārsteigums – kā tas iespējams. Cita starpā, direktoru vietnieki mācību darbā izteica viedokli, ka *STAP* vērtēšanas izmantošana ilgāk par 1. klases posmu apgrūtina skolēna pāreju nākamajā – 4. līdz 6. klases izglītības posmā. Tāpēc visas pētījuma skolas atzina, ka veido pašas savus diagnostikas darbus, protams, ar atšķirīgu regularitāti un dažādām metodēm. Papildus tiem, atsevišķas skolas īpašu uzmanību pievērš pedagoga gatavotajiem uzdevumiem un pārbaudes darbiem: “Ir svarīgi, lai skolotājs prot pamatot jēgpilni katru uzdevumu un to, kā šis uzdevums palīdz sasniegt labākus rezultātus.” Dažas skolas savus diagnostikas darbus veido visā sākumskolas periodā, 1. klasē skolēnu izaugsmi kontrolējot trīs reizes mācību gadā, bet pārējās klasēs – rudenī un pavasarī. Citas skolas diagnostiku veic 3. un 6. klasē, kā arī klasēs, kurās ir vidējs vai zems sekmju līmenis tekstpratībā. Vadības pārstāvji norāda, ka šiem diagnostikas darbiem tiek izvirzīti vērtēšanas kritēriji vismaz trijos zināšanu līmeņos no “izkrāso”, “apvelc”, “pabeidz teikumu”, “nosaki galveno domu” līdz pat kompleksam radošam uzdevumam. Šajos diagnostikas darbos tiek pārbaudīta gan tekstpratība, gan tekstveide. Katra skolēna rezultāti tiek salīdzināti ar šī skolēna iepriekš demonstrētajiem rezultātiem. Ja skolēnam rezultāti nav auguši vai arī pēc skolēnu brīvlaika ir kritušie, notiek individuāls darbs ar ģimeni un atbalsta personālu. Skolas izmanto atšķirīgas metodes izaugsmes novērtēšanā, citas atzīmē iegūto punktu skaitu parastā skalā, citas vērtē atbilstoši Starptozaru izglītības inovāciju centra (SIIC) ieteiktajai metodikai.

Vairākas skolas ir novērojušas, ka tad, ja skolēni nepraktizē lasīšanas tehnikas pilnveidi patstāvīgi, tad viņiem ir grūtības ne tikai rakstīt vai lasīt, bet arī izteikties: “Mīļie, un tad latviski arī viņš nevar [pateikt] vairāk par diviem īsiem teikumiem.” Tāpēc šajās skolās papildus diagnostikas darbiem, kas veicami rakstiski, skolas praktizē arī skolēnu lasīšanas tehnikas kontroli, organizējot skolēnu priekšā lasīšanas aktivitātes. Ir skolas, kurās skolēni lasa individuāli klases pedagogam – dažās skolās skolēni zina, ka tiek kontrolēti, dažās – nezina, ir arī skolas, kurās lasīšanas tehnikas kontrolē aktīvi iesaistās skolas vadība. Ir skolas, kurās katrs skolēns saņem atšķirīgu – sev piemērotu uzdevumu, lai labāk demonstrētu savu izaugsmi tekstpratībā.

1.4.3. Digitālās tekstpratības veicināšana

“Pētījumi liecina, ka, ieviešot skolās datorizētu mācību procesu, uzlabojas tikai datorprasmes, ne angļu valoda, ne matemātika, nekas cits”, pētījumus citē kādas skolas direktore. Līdzīgi kā pedagogi, arī skolu vadības pārstāvji pauda uzskatu, ka, lai runātu par digitālo lasītprasmi, vispirms ir jābūt iemācītai lasīšanas tehnikai, pamata prasmēm lasīšanā: “Digitālā lasīšana neieliek neko būtiski jaunu (...), ir vajadzīgs ielikt tās lasīšanas iemaņas (...), ar *Chrombook* neesmu dzirdējusi, ka varētu tās lasīšanas iemaņas ielikt (...)” Visās skolās vadības pārstāvji atzina, ka apgūt 1. – 3. klasē datoriku integrēti līdzinās utopijai, tāpēc skolas radušas šai problēmai dažādus risinājumus, citas apgalvo, ka “tāpēc mēs nolēmām, ka 3. klasē būs datorika”, savukārt citas skolas atradušas iespēju datoriku fakultatīvi mācīt jau no 1. klases. Vēl citās skolās ieviests tāds risinājums, ka pēc iepriekš sastādīta grafika 1. – 3. klašu skolēni valodas stundās dodas uz datorklasi mācīties rakstīt ar datora tastatūru un strādāt ar peli, šim mērķim ir piesaistīts skolas IT administrators, kurš asistē skolotāju darbā ar skolēniem datorklasē. “Jo bez šīm prasmēm arī ceturtajā klasē ir grūti uzreiz apgūt datoriku, jo tur jau ir daudz kas jāmāk”, uzsver skolu vadības pārstāvji.

Intervētie norādīja, ka skolās biežāk sastopamā problēma ir nepietiekams bezvadu interneta tīkla pārklājums, kas var kavēt digitālo tehnoloģiju izmantošanu klasēs. Atsevišķās skolās tiek praktizēta skolēnu līdzī paņemto iekārtu, piemēram, viņu viedtālrunu, izmantošana dalībai viktorīnās, digitālu uzdevumu pildīšanai vai atgriezeniskās saites sniegšanai, citās skolās šim mērķim tiek izmantoti skolas planšetdatori. Vadības pārstāvji atzina, ka digitālo tehnoloģiju izmantošana bieži ir atkarīga no pedagoga prasmēm un sagatavotības digitālajai videi. Pedagogi, kuri jūtas pārliecinātāki par digitālu risinājumu izmantošanu, tos izmanto biežāk.

Visās padziļinātā pētījuma skolās bija pieejamas vismaz divas datorklases, skolai bija pieejami *Chrombook* datori un planšetdatori. Visās skolās bija IT administrators, atsevišķās skolās bija arī IT mentors, tehnoloģiju jomas koordinators un direktora vietnieks informātikas jautājumos. Dažās skolās kādus no iepriekš minētajiem amatiem apvienošanas kārtībā pildīja datorikas/programmēšanas skolotājs.

1.4.4. Pedagogi un atbalsts pedagogiem

Intervētie direktori teju vienbalsīgi apgalvo: “Galvenais sākumskolā ir skolotājs,” “pedagogi – tas ir svarīgi, tas ir pamats”, citi direktori papildina teikto: “Divas lietas, jā – profesionāli pedagogi un arī literatūra un metodes” būs noteicošās katra skolēna izaugsmes veicināšanā, īpaši sākumskolas periodā, kas ir pamats tālākajiem skolas gadiem. Vadības pārstāvji uzsver, ka skolā visiem ir jāstrādā ar vienotu mērķi, saskaņoti: “Ja nav vienota dziesma, [pedagogs] neizvilks.” Tāpēc ir redzams, ka pedagogs nevienā no pētījuma skolām nav “vientuļais kareivis”. Skolu vadības pārstāvji apstiprināja, ka līdzās pedagogiem “atbalsta komanda ir pilnā sastāvā”. Dažas skolas norāda, ka 1. klases posmā vienmēr katrai klasei ir divi klases audzinātāji: “Pirmajām klasēm ir otrs skolotājs, tā kā otrs audzinātājs,” savukārt pārējā sākumskolas posmā klasē praktiski vienmēr ir divi pieaugušie – pedagogs un pedagoga palīgs. Pamata akadēmiskajos mācību priekšmetos pedagoga palīgs ir attiecīgās jomas skolotājs. Citās skolās pedagoga palīgi tiek nozīmēti 1. – 2. klases posmā, bet citās – nepieciešamības gadījumā, ja klasē tiek integrēti skolēni ar mācību vai uzvedības traucējumiem. Dažās skolās pedagogiem tiek “piesaistīti” speciālās izglītības skolotāji un psihologi, palīdzot veidot pārbaudes darbus atbilstoši katra skolēna individuālajiem mācību plāniem – tāad diferencēti. Tāpat speciālās izglītības skolotājs iesaistās dažādu atbalsta materiālu sagatavošanā, kurus skolotājs var izmantot ar konkrētajiem bērniem klasē. Gandrīz visās pētījuma skolās bija izveidotas nelielas – 4 līdz 6 pedagogu lielas kopienas – “mazas pedagogu metodiskās sadarbības grupas”. Pedagogi tiekas ar atšķirīgu regularitāti, biežāk – reizi nedēļā. Šajās nelielajās grupās ne tikai, pārrunājot ikdienas darbu klasē, bet arī, kopīgi gatavojot mācību materiālus un saskaņojot mācību plānus. Atsevišķās skolās kā pedagogu atbalstoša aktivitāte ir atcelts zvans, kas iezīmē stundas beigas, tādējādi netraucējot nedz pedagogam, nedz skolēniem iesākto darbu pabeigt: “Mēs ļaujam skolotājiem pabeigt stundu, tad kad viņam tas ir nepieciešams.”

Neskatoties uz plašo atbalsta pasākumu kopumu, ko skolu vadības komandas organizē pedagogiem, gandrīz visi direktori kā pašu būtiskāko atbalstu minēja nepieciešamību pēc sakārtotas un skaidras metodikas un pieejamiem mācību materiāliem: “Bet mums lielāka sāpe ir šie te mācību materiāli, jo skolotāji ļoti daudz laika pavada tieši, lai vispār kaut kādus materiālus sagatavotu stundai. (...) tās jaunās grāmatas (...), īpaši tieši latviešu valodā (...), nav vingrināšanās, trūkst šie te praktiskie uzdevumi (...), tas nav tā sakārtots, ka skolotājs paņem un strādā”. Pat, sadalot slodzi attiecībā 65:35, pedagogiem nav pietiekami daudz laika, lai pilnvērtīgi sagatavotos mācību stundām: “Skolotājam nav vairāk spēka vadīt stundas, jo viņš visu savu enerģiju izmantojis stundu sagatavošanai,” īpaši jaunajiem pedagogiem. Kādas skolas direktora vietniece izglītības jautājumos pat uzsver, ka “sasniegumi angļu valodā [skolēniem] ir augstāki nekā latviešu, jo angļu valodas mācīšanas metodika ir pārbaudīta, [par to] ir daudz literatūras”. Direktori norāda, ka “agrāk bija *Sprīdi pa sprīdim*, tad *Garā pupa*, secīgi pieauga grūtības pakāpe, bija rūpīgi izvēlēti tēli, bija morāle, tagad īsti nevienam nav skaidrs, ko, kur, kā, pēc kā, kāpēc (...), ik pa trijiem gadiem, būtu nopietni psihologam jāpastrādā pie mācību grāmatām”. Tāpat kā pedagogi, arī vadības pārstāvji atzīst, ka

“autori, kas viņiem [skolotājiem] pašiem šķiet ļoti labi un brīnišķīgi, tas mūsdienu bērniem nešķiet ne labi, ne brīnišķīgi (...)”, norādot, ka pedagogi ar daudzu gadu darba stāžu “ir ļoti radoši skolotāji, viņi visu ko var izgudrot”, bet jaunajiem pedagogiem šādas pieredzes nav, tāpēc nedz viņu pašu “mīļākie autori”, nedz pašu skolas laiks, nedz pieejamie mācību un metodiskie materiāli nav pietiekami kvalitatīvas izaugsmes nodrošināšanai skolēniem.

Tāpat kā pedagogi, arī direktoru vietnieki mācību darbā uzskata, ka tādām mācību materiālu vietnēm, kuras atzītas par oficiālām un kurām ir izveidota sasaiste ar *e-klase.lv* elektronisko žurnālu, visām skolām būtu jābūt pieejamām bez maksas, kā piemēru minot, *uzdevumi.lv* un *soma.lv* mācību materiālu vietnes.

1.4.5. Sadarbība ar citām izglītības iestādēm

Atsevišķu skolu vadības pārstāvji pauda sašutumu par pirmsskolēnu sagatavošanu skolai: “Nekad nav bijis tik švaki, ka atnāk uz skolu un 10 cilvēki knapi pazīst burtiņus.” Lai izvairītos no šādiem “pārsteigumiem”, vairākas skolas atzina, ka aizvien nopietnāk veido sadarbību ar skolas apkārtnē esošajām pirmsskolām. Tiek organizētas gan pirmsskolēnu, gan arī pirmsskolas pedagogu vizītes skolās, kā arī sākumskolas pedagogu vizītes pirmsskolās. Kāda direktore min piemēru sarunai ar uzaicinātajiem pirmsskolas pedagogiem: “Sakiet, lūdzu, jūs kādreiz bijāt skolā? Jūs redzējāt to procesu, mācību? – Viņi saka: “Nē”. Pedagogu apmaiņas vizīšu mērķis ir ne tikai iepazīstināt vienam otru ar izmantotajām darba metodēm, bet arī paust skaidri sagaidāmo rezultātu – pirmsskolēnam uzsākot mācības 1. klasē ir jāpazīst visi burti un ir vēlama prasme lasīt: “Tiklīdz bērns sāk labāk lasīt, tas ir pilnīgi viennozīmīgi (...) uzreiz ir labāk, uzreiz bērns kļūst smaidīgāks, viņam arī nav bail no skolotāja (...), uzlabojas arī sekmes (...), varbūt ne visiem, bet tendence ir tāda.” Mazākumtautību skolu vadības pārstāvji atzina, ka vairākās pirmajās klasēs šis mācību gads bijis īpaši grūts, jo bijis ne mazums skolēnu, kuri pat nav pratuši uzrakstīt savu vārdu un uzvārdu latviešu valodā, tomēr jau pēc pirmā pusgada iekavēto lielākoties bijis iespējams panākt.

Sākumskolu vadību komandu pārstāvji uzsvēra ciešas sadarbības veidošanas nepieciešamību ar pilsētā esošajām valsts ģimnāzijām: “Būtībā sākumskolas jau ir tāds kā sagatavošanas lauks tieši valsts ģimnāzijām.” Visās pētījuma sākumskolās vadības komandu pārstāvji norādīja, ka skolēnu vecāki jau 4., 5. klasē aktīvi interesējas, kas skolēnam būs jāzina, ja mācības vēlēsies turpināt tieši valsts ģimnāzijā, turklāt 6. klasē jau skolēni paši mērķtiecīgi un cītīgi gatavojas ne tikai gaidāmajiem iestājpārbaudījumiem, bet arī pievērš uzmanību savām sekmēm vairāk nekā iepriekšējos mācību gados. Skolēnu motivācija ir dažāda: “Gribas ar to draugu tālāk kopā mācīties,” citi jau zina, ka vēlēsies tālāk arī augstskolā studēt. Valsts ģimnāzijas regulāri nodrošina atgriezenisko saiti sākumskolām, lai tās varētu turpināt pilnveidot skolēniem vēlāk nepieciešamās prasmes, piemēram, prasmi strādāt komandā, pētniecības prasmes u.c.

1.5. Latvijas labo prakšu apkopojums – ieteikumi pedagogiem, bibliotekāriem un skolu vadībai un konstatētās vajadzības tekstpratības pilnveidošanai mācību procesā

1.5.1. Ieteikumi

Apkopojot intervijās gūto informāciju, kā arī informāciju, kas pieejama analizējot PIRLS pētījuma datus, iespējams izveidot šādu labo prakšu un ieteikumu sarakstu.

Ieteikumi skolas un klases telpām, skolas vadībai

1. Sākumskolas klasēs veidot bibliotēku, kurā ir 26 – 100 grāmatas, vēlams, katram skolēnam vismaz vienu līdz divas, kuras tiek izmantotas katru dienu vai gandrīz katru dienu vismaz 20 – 30 minūtes.

2. Sākumskolas klasēs un skolas vidē izvietot iespējami dažāda veida bērnu uzmanību saistošu informāciju, kuru var lasīt; informācijai nepieciešams būt aktuālai un pietiekami bieži mainīties.

3. Sākumskolas klasēs veikt regulāru tekstpratības un tekstveides diagnostiku, analizējot un izvērtējot katra skolēna progresu vai tā trūkumu.

4. Mudināt un atbalstīt skolotāju iniciatīvas un iesaisti iespējami daudz dažādos ar tekstpratību saistītos konkursos, iniciatīvās, sadarbības un sadraudzības projektos.

5. Cik vien iespējams, aktīvi mudināt lasīšanas darbībā iesaistīt ģimeni, iesaistīties lasīšanu veicinošās aktivitātēs skolas vadības pārstāvjiem personīgi.

Ieteikumi ikdienas darbam ar skolēniem klasē

1. Vispirms ikdienā nepieciešams trenēt skolēnu uzmanību vienkāršiem uzdevumiem, kas prasa informācijas atrašanu un tiešu secinājumu izdarīšanu no teksta visos mācību priekšmetos, neatstājot novārtā arī pārējās ar tekstpratību saistītās prasmes – kritisko domāšanu, apkopošanu, galvenās domas formulēšanu utt.

2. Nepieciešams skolēniem mācīt strādāt ar tekstu un grāmatu – gan drukātu, gan digitālu – atgriezties vajadzīgajā lapaspusē, atrast nepieciešamo rindkopu, teikumu, vārdu.

3. Mācīt dažādu tekstu veidu lasītprasmi – tabula, grafiks, dzeja, proza, instrukcija u.c.

4. Mācīt skolēniem analizēt literatūru, izmantojot grafiskos teksta organizatorus.

5. Bieži, vismaz 20 minūtes dienā atvēlēt laiku, kurā skolēni patstāvīgi iesaistīti grāmatas lasīšanas darbībā.

6. Bieži, vismaz vienu reizi nedēļā, organizēt iespējas skolēniem reflektēt par patstāvīgo lasīšanu.

7. Strādāt pie skolēna izaugsmes rakstiskajā tekstveidē dažādos teksta veidos – gan domrakstiem, gan dialogiem, gan atstāstījumiem u.c.

Ieteikumi skolu bibliotekāriem

1. Bieži veidot jaunāko grāmatu apskatus, kas var palīdzēt dažādu mācību priekšmetu dažādu klašu pedagogiem atrast aktuālo literatūru darbam atbilstošajā mācību stundā.

2. Ja skolā ir tāda nepieciešamība, veidot grāmatu saīsinātus aprakstus jeb kacekļus (*teezer*), kurus izmantot skolēnu uzmanības piesaistīšanai.

3. Aktīvi popularizēt dažādas ar lasīšanu saistītas iniciatīvas, kurās var iesaistīties visi skolēni, īpaši tie, kuri ir kūtri lasītāji.

Svarīga ir visas skolas iesaiste lasītprasmes pilnveidē, tai ir jābūt katras skolas prioritātei, visam skolas personālam ir kopīgi jāvirzās uz vienu mērķi – tekstpratības pilnveide.

1.5.2. Vajadzības

Biežāk paustās vajadzības pētījuma dalībnieku ieskatā:

- Grāmatu tematiski apkopojumi – pedagogi kā vienu no būtiskākajiem pieminēja tematisku grāmatu apkopojuma nepietiekamību. Piemēram, būtu nepieciešams saraksts ar visām grāmatām latviešu valodā, kuras ir pieejamas, par Valnetīndienu, vai visas grāmatas 11 – 13 gadus veciem zēniem par morāles kodeksu utt.
- Mācību materiāli, mācību grāmatas – pedagogi vairākkārt piemin nepietiekamo materiālo bāzi – gan jaunākajās mācību grāmatās, gan arī *skolo.lv* vidē nav pietiekami daudz dažādu vingrinājumu par katru no apgūstamajām tēmām, pedagogi uzsver, ka pietrūkst dažādības – gan saturiskā ziņā – dažādām interesēm, dažādiem tematiem, gan arī pielāgošanai klasē dažādiem izpratnes līmeņiem.
- Audiogrāmatas, teksti audio formātā – gandrīz nemaz nav pieejami jaunāko grāmatu lasījumi audio formātā, ierobežotā pieeja digitālām grāmatām arī liedz tādus izveidot.
- Mācību stundu skaits – visi pedagogi uzsver, ka tekstpratības mērķtiecīgai pilnveidei akūti pietrūkst mācību stundu, īpaši 4. – 6. klases posmā. Uz jautājumu: “Ja jums būt iespēja palūgt no valsts kaut ko, ko varētu jums iedot, lai jums būtu vieglāk strādāt, kas tas būtu?” visi pedagogi atbildēja: “Mācību stundas. Viena stunda nedēļā – tur nevar neko izdarīt, un tur nevienam nav gandarījuma.”
- Apvienotas valodas/literatūras stundas – pedagogi iesaka nenodalīt valodas un literatūras stundas līdz pat 6. klasei, ļaujot pedagogam brīvību pievērsties vairāk tekstpratībai un teksteidei kā tādai.
- Darbs ar klases daļu nevis visu klasi – pedagogi arī uzskata, ka daudz jēgpilnāk būtu vadīt literatūras un valodas stundas, ja lielās klases tiktu dalītas uz pusēm, līdzīgi, kā tas ir svešvalodu stundās, jo arī latviešu valodas un literatūras apguvē ir nepieciešams daudz laika veltīt katram skolēnam individuāli, ko nav iespējams izdarīt 30 skolēnu klasē.
- Iniciatīvas, projekti, konkursi – intervētie pedagogi atzina, ka nepieciešams vairāk iniciatīvu, tai skaitā konkursu, pasākumu, festivālu u.c. kopīgu aktivitāšu, kurās iesaistīt jo īpaši kūtros lasītājus. Īpaši nepieciešamas skolēnu pašu interaktīvi un digitāli izveidotas atsauksmes par grāmatām, piemēram, 5. klašu zēnu lasītāko grāmatu apkopojums un atsauksmes par tām 30 sekunžu garā video apskatā.
- Digitālie rīki – intervētie pedagogi un vadības pārstāvji atzina, ka ir vajadzība pēc mācību digitāliem rīkiem: gan uzdevumu pildīšanas vietnēm, tādām kā *uzdevumi.lv*, *soma.lv* un *maconis.zvaigzne.lv*, gan arī informatīvajām krātuvēm, tādām kā *letonika.lv*. Lai labāk sagatavotu skolēnus digitālajai tekstpratībai un digitāliem pārbaudes darbiem, skolēniem ir jābūt iespējai tiem gatavoties arī digitālajā vidē.

ĀRVALSTU LABĀS PRAKSES PIEMĒRI SKOLĒNU LASĪTPRASMES ATTĪSTĪBAI

2

2.1. Ārvalstu labo prakšu izpētes norise un dalībnieki

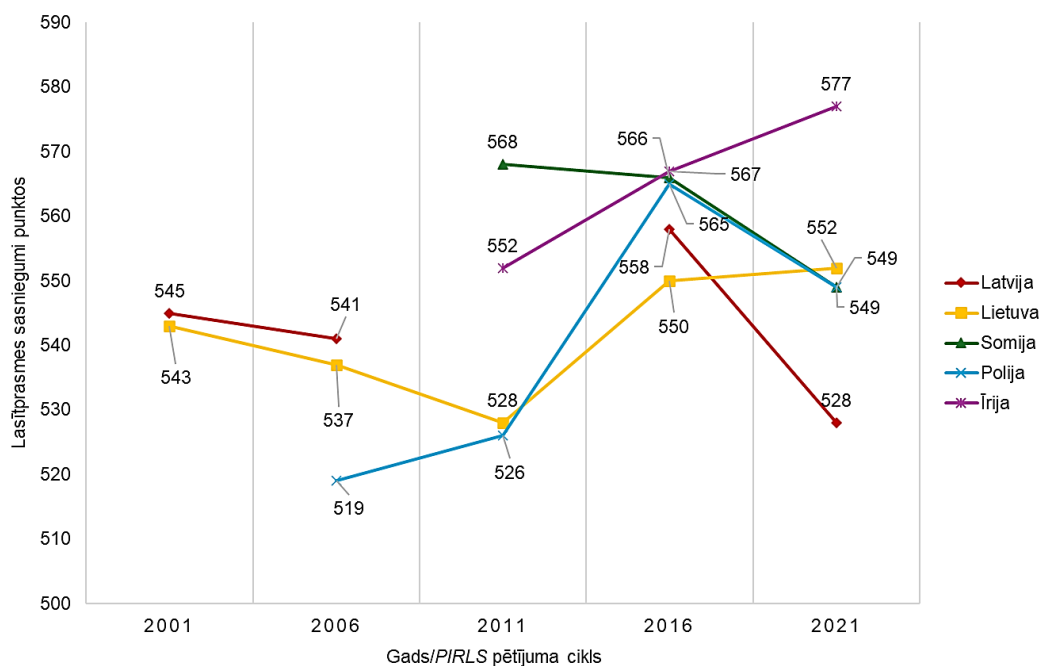
Nolūkā rast kontekstu skolēnu lasītprasmes sasniegumiem, kurus 10 gadu periodā no 2011. līdz 2021. gadam (divos *IEA PIRLS* pētījuma ciklos) ir uzrādījušas tādas *PIRLS* pētījuma dalībvalstis kā Lietuva, Polija un Īrija (skat. 2.1. attēlu), kā arī *OECD PISA* 2015., 2018., 2022. gada pētījuma ciklos – Igaunija, kuras skolēnu sasniegumi vērtējami kā ļoti augsti. Pētnieki veica daļēji strukturētas intervijas ar:

- Lietuvas rīcībpolitikas veidotāju institucionālajiem pārstāvjiem un izglītības pētniecības praktiķiem,
- Polijas izglītības pētniecības pārstāvjiem,
- Īrijas izglītības pētniecības pārstāvjiem un praktizējošu pedagogu,
- Igaunijas rīcībpolitikas veidotāju institucionālajiem pārstāvjiem un praktizējošu pedagogu.

Visas intervijas notika attālināti, izmantojot attālinātās saziņas platformas.

Pamatojoties uz intervijās iegūto informāciju, pētnieki veica tematisko analīzi, apkopojot ekspertu sniegto informāciju par šādām tēmām:

- Zināšanu pārbaude, skolotāju kvalifikācija, izglītības kvalitātes monitorings un galvenās problēmas izglītības sistēmā;
- Lasītprasmes veicināšana skolu mācību programmās un atbalsts skolēniem ar grūtībām lasītprasmē;
- Valsts un vietējā mēroga lasītprasmes veicināšanas aktivitātes, digitālās lasītprasmes veicināšana.
- Valstu pārstāvju skaidrojums skolēnu sasniegumiem un ieteikumi to veicināšanai.

2.1. attēls.

Salīdzinājumuvalstu rezultāti PIRLS pētījuma ciklos 20 gadu laikā¹³

¹³https://www.ipi.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/ipi/PIRLS_uzdevumu_metodiskais_krajums.pdf

2.2. Zināšanu pārbaude, skolotāju kvalifikācija, izglītības kvalitātes monitorings un galvenās problēmas izglītības sistēmā

2.2.1. Zināšanu pārbaude

Dažādām valstīm ir atšķirīga pieeja valsts līmeņa diagnosticējošo darbu izmantošanā lasītprasmes sasniegumu monitorēšanai.

Lietuvas pārstāvji uzsver: “Mēs ticam diagnostikai.” Lietuva jau kopš 2008. gada mērķtiecīgi strādā pie nacionālā līmeņa mācību sasniegumu diagnostikas. 2016. gadā diagnosticējošos darbus pildīja vairāk nekā 90% Lietuvas skolēnu, turklāt darīja to digitālā vidē. Diagnostikas darbu pamata uzdevums ir noteikt skolēna stiprās un vājās puses, kā arī identificēt skolēnus, kuriem nepieciešams papildus atbalsts. Šie diagnostikas darbi bija standartizēti, un sākumskolas posma lasītprasmes diagnosticējošais darbs tika salīdzināts ar *PIRLS* pētījuma rezultātiem. *IEA PIRLS* pētījumā izšķir 5 sasniegumu līmeņus, bet Lietuvas kvalitātes monitoringa diagnostikas darbā 4. klasēm tādi bija četri. Eksperti atzīst, ka, salīdzinot *PIRLS* 2021. gada pētījuma rezultātus ar 2023./2024. mācību gada diagnostikas darbu rezultātiem, var teikt, ka ir vēl nedaudz pieaudzis skolēnu skaits ar augstiem sasniegumiem, bet skolēnu skaits ar zemiem sasniegumiem palicis aptuveni tāds pats. Kā vēl vienu diagnostikas darba piemēru, kuru pilda skolēni Lietuvā, šis valsts pārstāvji min *Augstāko domāšanas prasmju testu*, kuru sākotnēji pildīja tikai 8. klašu skolēni, bet kopš pagājušā mācību gada tas pieejams arī 4. klašu skolēniem. Šis tests, lai arī prasa tekstpratību kā tādu, nav uzskatāms par tekstpratības vai jebkura cita mācību priekšmeta testu, tas ir vispārējs izglītības kvalitātes monitoringa darbs, kura rezultātus iespējams salīdzināt gan starp gadiem, gan arī novērtēt katra skolēna izaugsmi. Svarīgi piebilst, ka sākotnēji pret šo testu skolotāji izrādījuši pretestību un neizpratni, jo, viņuprāt, augstākie domāšanas procesi varētu būt attīstīti tikai augstu sasniegumu skolēniem. Šis tests pierādījis pretējo.

Igaunija, pretēji citu Eiropas valstu praksei, diagnostikas darbus pamatskolas posmā veic 4. un 7. klases rudenī, un tam ir divi galvenie iemesli: pirmkārt, skolas netiek noslogotas ar diagnostiku pavasarī un, otrkārt, ir iespējams novērtēt skolēna zināšanu līmeni pēc brīvlaika (sekojot teicienam, ka “zināšanas ir tas, kas paliek pāri, kad viss ir aizmirsts”). Šie diagnostikas darbi un 9. klases eksāmens valodā un literatūrā ir digitāli, bet pamatskolas eksāmens matemātikā un vidusskolas eksāmeni līdz šim tikuši organizēti “papīra” veidā.

Polijā šobrīd valda valsts līmeņa diagnosticējošos darbus noraidošs viedoklis – skolotāji tos nevēlas un skolas atsakās ieviest, jo uztver to kā potenciālu skolu kontroles mehānismu. Jebkura diagnostika pirms pamatzglītības posma beigām ir katras skolas individuāla iniciatīva.

Lietuvas pārstāvji atzīst, ka noslēguma eksāmeniem šobrīd nav būtiskas lomas kopējā izglītības sistēmā, skolēniem nav neviena nākotni izšķiroša (augstas likmes) eksāmena pirms 12. klases, bet dažādos mācību priekšmetos, ir dažādi nosacījumi, kuri ir jāizpilda, lai skolēns iegūtu vidējās izglītības apliecību. **Igaunijas** pārstāvji uzsver, ka vidusskolu Igaunijā var pabeigt ikviens, kurš atnāk uz eksāmenu, bet, lai iegūtu pamatzglītības apliecību, skolēnam ir jāizpilda puse no eksāmenā piedāvātajiem

uzdevumiem. Tiesa, uzdevumus Igaunijā labo uz vietas skolās, tāpēc nav retums, ka no maksimāli iegūstamajiem 50 punktiem, 24 punktu nav nevienam, bet 25 ir visai daudziem. **Lietuvas** eksperti atzina, ka šobrīd Lietuvā notiek plašas diskusijas par to, ka būtu nepieciešams ieviest līdzīgus nosacījumus kādi ir Latvijā – ja skolēni nav sekmīgi nokārtojuši pamatskolas eksāmenu, viņiem nav iespējas iekļūt vispārējā vidusskolā, bet ir iespēja turpināt izglītību profesionālajā izglītībā, savukārt vidusskolā ieviest divpakāpju eksāmenus, kur daļu no noslīguma vērtējuma skolēns iegūst, beidzot 11. klasi, bet otru daļu – 12. klasē. **Polijas** pārstāvji norāda, ka Polijā pamatzglītības iegūšanas eksāmenu skolēni kārtot, beidzot 8. klasi (Polijā pamatzglītības ieguves periods ir 8, bet vidējās izglītības – 4 gadus garš). Šī eksāmena rezultāti ietekmē skolēna iespējas turpināt izglītību vidusskolā – ja eksāmeni nokārtoti neapmierinoši, tad nav iespējams mācīties pieprasītākajās vidusskolās. Visi pārbaudes darbi, kas bijuši pirms 8. klases ir skolas individuāla iniciatīva. Polijā līdzīgi kā Igaunijā vidusskolas beigšanas eksāmens nav tik būtisks kā pamatskolas, jo to var kārtot arī atkārtoti.

Īrijas pārstāvji min, ka kopš 2012. gada tiek realizēta diagnosticējošā testēšana 2., 4. un 6. klases skolēniem. Šīs testēšanas mērķis ir noteikt skolēnu zināšanu līmeni un organizēt nepieciešamo atbalstu. Testos tiek pārbaudīta skolēnu tekstpratība un zināšanas matemātikā. Beidzot 6. klasi, skolēnam nav nepieciešams kārtot valsts eksāmenus, ir iespēja izvēlēties tālāko izglītību, turpinot to zemākā cikla vidējā izglītības iestādē (*junoior cycle education*), ja ir sasniegts 12 gadu vecums. Pabeidzot šo izglītības posmu (tas atbilst 7. – 9. klasi Latvijā), Īrijas skolēniem jākārtot valsts eksāmens, turklāt noslīguma vērtējumu veido gan sekmes šajā eksāmenā, gan arī skolēnu summatīvais vērtējums, kas iegūts mācību laikā, atsevišķās skolās tiek praktizēta arī skolēnu darbu portfolio vērtēšana. Pirms iestāšanās vidusskolā, kas var būt gan vispārējā, gan profesionālā izglītība, skolēniem nepieciešams apmeklēt “izlīdzinošo” gadu. Beidzot vidējo izglītību, nepieciešams kārtot vidējās izglītības iegūšanas eksāmenu, kurā iegūtais vērtējums ir noteicošs izglītības turpināšanai.

Lietuvas pārstāvji atzīst, ka starptautiskajiem pētījumiem ir bijusi tieša un netieša ietekme uz nacionālā līmeņa diagnostisko darbu sistēmas izveidi, kā piemēru minot, ka pēc dalības uzsākšanas *PIRLS* pētījumos tika pārtraukta skolēnu diagnosticēšana 2. klasē un ieviesta 4. klasē. Tieši dalība starptautiskajos izglītības pētījumos – *IEA PIRLS* un *OECD PISA*, ir veicinājusi politiķu un sabiedrības izpratni par lasītprasmes nozīmi. Kopš dalības šajos pētījumos, vairs nav diskusiju, piemēram, par to, ka “lasīšana ir kaut kas, ko daži cilvēki dara savā brīvajā laikā, sava prieka pēc”.

Savukārt **Igaunijas** pārstāvji izceļ Igaunijas Lasīšanas asociācijas ietekmi uz eksāmenu saturu. Gan pamatzglītības, gan vidējās izglītības posma beigās viens no eksāmeniem ir jākārtot dzimtajā valodā un literatūrā. **Igaunijas** eksperti arī atzīst, ka dalība *IEA* organizētajos starptautiskajos pētījumos ir salīdzinoši dārga un šī brīža budžeta ietvaros nav apvienojama ar būtiskajiem ieguldījumiem nacionālā mēroga pētniecībā un diagnostikas sistēmu pilnveidē, tai skaitā digitalizācijā, tādēļ Igaunija šobrīd piedalās vienīgi *OECD* organizētajos izglītības pētījumos.

2.2.2. Skolotāju kvalifikācija

Visās pētījumā ietvertajās valstīs darbam skolotāja profesijā ir nepieciešama skolotāja kvalifikācija. Tāpat kā Latvijā, arī citās valstīs par skolotāju var kļūt gan ikvienas jomas profesionālis, kuram jau ir augstākā izglītība, papildus apgūstot pedagoģiju, gan arī studējot tieši pedagoģijas profesiju.

Lietuvas eksperti uzsver, ka skolās tiek īstenots skolotāju profesionālās izaugsmes 5 pakāpju modelis, kur skolotājs var būt vai nu *Jaunais skolotājs*, *Skolotājs*, *Vecākais skolotājs*, *Skolotājs metodiķis* vai *Skolotājs eksperts*. Lai ieņemtu konkrēto amatu, skolotājiem tiek īstenota sertifikācija, kas notiek reizi 5 gados. Skolotājiem nav obligāts maģistra grāds, lai gan daudziem tāds ir.

Igaunijā visiem skolotājiem ir nepieciešams maģistra grāds un skolotāja profesionālā kvalifikācija.

Savukārt **Polijā** maģistra grāds nepieciešams sākumizglītības skolotājiem, bet vecāko klašu skolotājiem ir jābūt specializācijai priekšmetā (augstākajai izglītībai konkrētā mācību priekšmeta nozarē) un pedagoga kvalifikācijai.

Īrijā, līdzīgi kā Latvijā, topošie pedagogi var iegūt bakalaura (*undergraduate*) grādu pedagoģijā tajās augstākās izglītības iestādēs, kuras ir akreditējusi skolotāju padome (mācības ilgst 4 gadus), vai arī ar jau iegūtu augstāko izglītību kādā no nozarēm studēt izglītības zinātnes maģistrantūrā. Īrijas eksperti uzsvēra, ka skolotājiem obligāti jāreģistrējas skolotāju padomē, kura apstiprina saņemto kvalifikāciju un organizē skolotāju profesionalitātes līmeņa pārbaudes. Skolotāju profesijai Īrijā ir augsts prestižs, par ko liecina arī salīdzinoši lielais jauno pedagogu skaits, tāpēc arī prasības pretendentiem ir salīdzinoši augstas – ir jāpasniedz noteikti vērtējumi vidējās izglītības apliecībā vai arī jāiztur intervija.

2.2.3. Izglītības kvalitātes monitorings

Lietuvas eksperti atzina, ka viņiem nav visaptverošas valsts mēroga izglītības kvalitātes monitoringa sistēmas. Esošie monitoringa dati bieži nav pieejami publiski. Ministrijas pakļautības iestādes analizē datus un apkopo statistiku par diagnostikas un eksāmena darbiem, tāpat tiek apkopota statistika par skolēnu sekmēm un kavējumiem. Atsevišķas lielās pašvaldības veido savas izglītības kvalitātes monitoringa sistēmas. Piemēram, Viļņas pašvaldība, ir ieviesusi izglītības kvalitātes monitoringu savām pakļautības iestādēm, kurā vāc un analizē tos datus, kas palīdz pieņemt labākos lēmumus tieši Viļņas un apkaimes izglītības kvalitātes nodrošināšanas kontekstā.

Savukārt **Igaunijas** eksperti uzsver, ka “vēlmei pēc kvalitātes ir jānāk no iekšpuses”, runājot par publiski pieejamo kvalitātes monitoringa sistēmu *Izglītības acs*¹⁴. Šajā portālā iespējams apskatīt gan skolas sasniegumu rādītājus, gan arī tādu informāciju kā skolā pieejamais atbalsta personāls, “mazo klašu” (attīstības centru bērnu ar grūtībām mācībās atbalstam) pakalpojums, realizētās izglītības programmas u.c. informāciju, kas saistīta ar izglītības kvalitāti. Papildus publiski pieejamajai statistikai, Igaunijā katra skola reizi piecos gados veic iekšējo novērtēšanu.

Polijā tika izstrādāta un ieviesta izglītības kvalitātes monitoringa sistēma, taču pedagogu un izglītības darbinieku protesta dēļ šīs sistēmas darbība ir apturēta: “Šo sistēmu ieviesa laikā, kad notika plaši pedagogu protesti, kuru mazināšanai tika pieņemts lēmums atteikties no monitoringa sistēmas, kas tika uztverta kā birokrātisks slogs.” Aptaujātie eksperti atzina, ka sistēmai bija būtiski trūkumi, tā nevis atviegloja pedagogu ikdienu, bet uzlika papildu pienākumus, tāpēc šobrīd notiek darbs pie šīs sistēmas pilnveides, bet vēl netiek apspriesta tās darbības atjaunošana.

Irijā izglītības kvalitātes monitoringa ietvaros tiek vākti dati gan par skolotāju un speciālistu pieejamību, gan skolēnu sasniegumiem. Publiski pieejami pārskati *Looking at our school*. Kvalitātes nodrošināšanas ietvaros reizi 5 līdz 7 gados notiek arī skolu inspekcijas jeb visas skolas novērtēšana.

Tāpat kā Latvijā, Lietuvas un Igaunijas pārstāvji norādīja, ka izglītības kvalitātes nodrošināšanas nolūkos notiek mērķtiecīgs darbs pie skolu tīkla efektivitātes. Ja **Igaunijā** tiek veidotas jaunas mācību iestādes – būvētas jaunas skolas, kurās pieejams jaunākais aprīkojums un prasmīgi, pieredzējuši skolotāji, tad **Lietuvā**, līdzīgi kā Latvijā, galvenais uzvars tiek likts uz mazo skolu skaita samazināšanu, pakļaujot tās apkārtnē esošajām lielākajām skolām (tiek veidotas tādas kā filiāles). **Igaunijā** jaunās skolas tiek veidotas plānveidīgi, ņemot vērā esošo un prognozēto iedzīvotāju blīvumu, kā arī veidojot vienu spēcīgu valsts ģimnāziju katrā reģionā. Tuvākajā apkārtnē attiecīgi saglabājot tikai sākumskolas/pamatskolas. **Lietuva** skolu skaita samazināšanas rezultātā saskaras ar līdzīgām problēmām kā Latvijā – esošo skolu telpas nav piemērotas lielām klasēm, skolēniem nepieciešams mērot salīdzinoši tālāku ceļu uz skolu, kura nebūt nav tehnoloģiski vai ergonomiski pielāgota. Papildus tam, skolas, kuras ir likvidētas, bet kuru telpās saglabājas mācību process kādas lielākas skolas pakļautībā, savā ziņā pazūd no monitoringa datiem, jo tiek analizētas lielās skolas sasniegumu

¹⁴ <https://www.haridussilm.ee/>

kontekstā. Tas var radīt maldīgu priekšstatu par izglītības kvalitātes izmaiņām konkrētās skolas rādītājos.

2.2.4. Galvenās problēmas izglītības sistēmā

Visas aptaujātās valstis atzina, ka pati būtiskākā problēma esošajā izglītības sistēmā ir pedagogu trūkums un pedagogu atalgojums. Papildus tam **Lietuvas** pārstāvji uzsvēra, ka viņiem trūkst modernu un mūsdienu prasībām atbilstošu skolu ēku, puda bažas par jaunās, tikko ieviestās izglītības programmas efektivitāti, kā arī atbalsta grupu trūkumu skolotājiem, kas palīdzētu viņiem efektīvāk risināt problēmas, kuras rodas ikdienas darbā.

Igaunijas pārstāvji uzsvēra skolotāju karjeras modeļa trūkumu, kā arī nepietiekamo skolēnu skaitu, kuri vēlētos pēc pamatskolas beigšanas mācīties arodu, tāpēc nav retums, ka profesionālajās skolās vairākums audzēkņu ir jau pieauguši cilvēki, kuri vēlas mainīt esošo vai iegūt kādu profesiju.

Polijas pārstāvji, tāpat kā Lietuvas pārstāvji kā vienu no būtiskākajām problēmām līdzās zemaļam atalgojumam un zemaļam profesijas prestiāam minēja skolotāju atbalsta tīkla trūkumu.

Savukārt **Īrija** var lepoties ar skolotāju prestiāu, tomēr, tāpat kā pārējās salīdzinājumvalstīs, Īrijā jaunie skolotāji bieāi saskaras ar situāciju, kad viņi netiek pieņemti pamatdarbā, bet gan kā palīgi, tādējādi saņemot būtiski zemāku atalgojumu nekā tad, ja būtu pieņemti pamatdarbā. Kā papildus problēmu Īrijas eksperti minēja izglītības pieejamību – pieaugot pieprasījumam pēc augstākas izglītības un samazinoties piedāvāto vietu skaitam, palielinās to skolēnu skaits, kuri neizpilda nepieciešamos kritērijus iekļūšanai nākamajā izglītības posmā, tādējādi konkurences dēļ skolēni nespēj realizēt savu izglītības potenciālu.

2.3. Lasītprasmes veicināšana skolas mācību programmās un atbalsts skolēniem ar grūtībām tekstpratībā

2.3.1. Lasītprasmes veicināšana skolas mācību programmās

Pēc tam, kad **Lietuvas** skolēni uzrādīja zemu sasniegumu *PIRLS* pētījuma 2011. gada pētījumu ciklā (528 punkti, kas sakrīt ar Latvijas skolēnu sniegumu *PIRLS* 2021. gada pētījumā, skat. 1. attēlu), tika ieguldītas lielas pūles skolēnu lasītprasmes veicināšanā. Tas ietvēra ne tikai sabiedrības izpratnes veidošanu par lasītprasmi kā pamata prasmi kvalitatīvas ikdienas dzīves nodrošināšanai, bet arī būtiskas izmaiņas mācību materiālu pieejamībā, uzmanības pievēršanu zēnu tekstpratības attīstībai un atbilstošam mācību saturam. Pēc 2011. gada skolām tika izstrādāta īpaša programma, kuras ietvaros tika nodrošināti datori, uzlabota piekļuve internetam. Kā viena no būtiskākajām izmaiņām bija mācību satura pārorientēšana no tekstpratības apguves literatūras stundās, balstoties uz literāriem tekstiem, uz tekstpratības apguvi pilnīgi visos mācību priekšmetos, izmantojot dažādus tekstu veidus – gan literāros, gan informatīvos, gan grafiskos: “Lasīšana nav tikai valodas stundā, lasīšana ir ikviena cilvēka ikdienas dzīvē.” Šobrīd ir pieejama plaša mācību literatūra ar dažāda veida uzdevumiem, kuru skolotāji var izmantot savās mācību stundās, lai īpaši pievērstu uzmanību skolēnu domāšanas procesu veicināšanai – prasmei analizēt, sintezēt, salīdzināt un kritiski izvērtēt. Lietuva regulāri aktualizē mācību saturu, pārorientējot prioritātes. Ja kopš 2011. gada galvenā prioritāte bija tekstpratība, un 2018. gadā tika ieviests tāds mācību saturs, kura galvenie uzsvāri tika likti uz teksta izpratni, lasītprasmes tehniku pilnvērtīgu apguvi, dažādu teksta veidu izmantošanu un lasīšanas metodiku, zināšanām literatūrā un kultūrā, tad šogad – 2024. gadā galvenā uzmanība tiek koncentrēta uz matemātikas un dabaszinību apguvi, kas, protams, nemazina tekstpratības nozīmi.

Aptaujātie **Igaunijas** izglītības sistēmas pārstāvji uzsvēra, ka Igaunijā standarts nosaka aptuveni 75% no obligāti apgūstamā satura, bet 25% ir katras skolas izvēle, kam vēltīt lielāku uzmanību. Ieviešot izmaiņas mācību saturā, Igaunija lielu uzmanību pievērš tam, lai izmaiņas būtu “evolūcija nevis revolūcija”. Igaunijas, tāpat kā Lietuvas un Īrijas izglītības sistēmās, uzsvārs tiek likts uz to, ka lasīšana nav kaut kas, kas saistīts tikai ar valodu: “Tas nav tikai valodas skolotāja uzdevums, bet visu skolotāju uzdevums.” Var teikt, ka mācību programmas ir tekstā balstītas (*text-based curriculum*). Literatūras un valodas stundās mācību satura galvenie uzsvāri ir prast lasīt ar izpratni, lietot pareizu valodu, mācēt izpaust savu viedokli rakstiski un mutiski situācijai piemērotā stilā, tiek akceptēta kompetencēs balstīta pieeja. Literatūras mācību stundu saturā līdz šim Igaunijā skolotājiem tika dota liela brīvība, tāpēc pārsvarā tika praktizēta skolēnu brīvās izvēles pieeja obligātajai literatūrai. Īpaši sākumskolā, lai arī ir paredzēta obligātā literatūra, un skolotāji sagaida, ka skolēni izlasīs vismaz 1 grāmatu mēnesī, skolēni paši brīvi var izvēlēties, kas būs viņu “obligātā” literatūra. Aptuveni gadu Igaunijas lasītprasmes skolotāji tiek mudināti pievērst vecāko klašu skolēnu uzmanību arī klasikas darbiem, bet sākumskolā uzsvārs ir uz skolēna paša interesi un lasītprieku. Eksperti atzīst, ka agrāko desmitgažu literatūras lasīšana jaunākajā vecumposmā, īpaši sākumskolā, var raisīt paliekošu nepatiku pret lasīšanu kā tādu, jo bieži skolēniem šī

literatūra nav saprotama, tajā izmantots daudz vārdu, kuru nozīmi skolēni nezina. Igaunijas skolotāji, tāpat kā Latvijas skolotāji, uzsvēra nepietiekamo saturisko pārklājumu grāmatu izvēlē zēniem, īpaši pusaudžiem. Arī Igaunijā daudz biežāk jauno grāmatu autores ir sievietes, kuru darbos tiek risinātas meitenēm saistošas aktualitātes. Mēdz būt arī neveiksmīgi grāmatu vāku noformējumi, piemēram, pusaudžu zēniem adresēta grāmata iesieta vākos, kuriem ir rozā krāsu gamma ar ziediem. Tomēr iespēja skolēnam pašam izvēlēties obligāto literatūru tiek uzskatīta par būtisku priekšnosacījumu tekstpratības sasniegumiem.

Polijas eksperti uzsver lasītprasmes būtisko nozīmi mācību saturā tieši 1. – 3. klases skolēniem un atzīst, ka šobrīd plaši tiek diskutēts par obligātās literatūras sarakstiem un atbilstību mūsdienu bērnu vajadzībām. Polijas valodas un literatūras mācību programmas saturā galvenais uzsvars ir uz literārajiem tekstiem. Vēl joprojām skolās tiek praktizēta tāda obligātā literatūra, kuru sauc par *Izcilo poļu literatūras kanonu*, kurš, diemžēl, aizvien biežāk neinteresē nedz zēnus, nedz meitenes, turklāt viņi pat nesaprot, kas šajās grāmatās ir rakstīts. Iespējams, jau tuvākajā laikā būs atļauts šo literatūru papildināt ar tādu, kura interesē skolēnus, piemēram, jaunāko zinātnisko fantastiku. Iepriekšējās būtiskākās izmaiņas mācību saturā Polijā ieviestas 2017. gadā, tomēr tās maz ietekmējušas sākumskolas vecuma skolēnu mācīšanos. Kā vienu no nozīmīgākajām ietekmēm eksperti min prasību sagatavošanas klasēs skolēniem mācīt pamata lasītprasmes iemaņas – burtus, skaņas, lasīšanu un rakstīšanu. Būtiskas izmaiņas šobrīd tiek plānotas un tiks ieviestas no 2026. gada.

Īrijā, līdzīgi kā Latvijā, sākumskolas posmā skolēnus pārsvarā māca viens pedagogs. Šī pedagoga atbildība ir nodrošināt skolēna tekstpratību visos mācību priekšmetos un visu apgūstamo zināšanu integrēšana tekstpratības kontekstā. Jaunākās valodas mācību satura izmaiņas stājās spēkā pirms pieciem gadiem (2019. gadā). Jaunajā saturā tiek akcentēta tekstpratības trīs aspektu – runāšanas, lasīšanas un rakstīšanas savstarpēji saistītā un nedalāmā loma. Ja agrāk katru no šīm prasmēm jeb aspektiem mācīja nesaistīti vienu ar otru, tad tagad skolēni apgūst kādu tematu, piemēram, stāstu, līdz pat 8 nedēļām, izmantojot visas trīs valodas jomas vienlaicīgi. Praktizējot rakstīšanu, tiek pievērsta uzmanība tekstveidei savukārt, praktizējot lasīšanu, tiek pievērsta uzmanība ne tikai skolēna tekstpratībai, bet arī lasīšanas tehnikai, aicinot skolēnus lasīt skaļi. Ja agrāk tika pamanīts, ka skolēni neprot veidot atstāstījumus par izlasīto, tad jaunais mācību saturs pievērš uzmanību arī šim aspektam – skolēniem ir iespēja regulāri praktizēt atstāstījumu veidošanu gan rakstiski, gan mutiski. Tādejādi jaunais saturs veido tādu kā kopēju izpratni par valodas nozīmi visos skolas mācību priekšmetos, turklāt, kā uzsver eksperti, ar tā palīdzību iespējams veicināt arī klases skolēnu savstarpējās sadarbības prasmes. Jaunais saturs paredz nozīmīgu lomu klasesbiedru sadarbībai – skolēni viens otram lasa priekšā, viens otram atstāsta, kā arī iesaistās viens otra vērtēšanā.

2.3.2. Atbalsts skolēniem

Lietuvā, līdzīgi kā Latvijā, tiek likvidētas speciālās mācību iestādes, un iespēju robežās skolēni tiek integrēti vispārizglītojošajās skolās. Tāpat kā Latvijas, arī Lietuvas un Igaunijas eksperti atzina, ka šāda skolēnu integrēšana rada risku, ka tiks pazemināti vidējie klases sasniegumi.

Igaunija sākotnēji atbalstu realizēja līdzīgi ka tas notiek Latvijā – par atbalsta apmēru un pieejamību bija atbildīgas pašvaldības, un šāds modelis ne vienmēr izrādījās pietiekami efektīvs. Šobrīd ir izveidota “mazo klašu” jeb attīstības centru sistēma skolās. Ja skolēns netiek līdz klases tempam, piemēram, matemātikā, tad šim skolēnam matemātikas stundas tiek organizētas pie speciālā pedagoga skolas attīstības centrā. Igaunijas pieredze rāda, ka šādā veidā ir iespējams paaugstināt vidējos mācību sasniegumus, jo, lai gan skolēniem ar mācību grūtībām sasniegumi nepieaug būtiski, tie pieaug pārējiem skolēniem un tādējādi pieaug arī vidējie sasniegumi.

Lietuvā skolēniem vajadzība pēc atbalsta tiek noteikta ar dažādām metodēm, un viens no atbalsta saņemšanas rādītājiem ir zemi rezultāti nacionālajā diagnostikas darbā.

Polijā joprojām ir saglabātas speciālās izglītības iestādes, kuras ir atbilstoši aprīkotas, tajās ir pieejami nepieciešamie speciālisti, un tās ir piemērotas skolēniem ar īpašām vajadzībām. Gadījumos, kad šādi skolēni nonāk vispārizglītojošajās skolās, parasti rodas grūtības gan ar speciālistu pieejamību, gan ar šo skolēnu iekļaušanu. Tā kā ir aizvien pieaugošāka tendence vispārizglītojošajās skolās nonākt skolēniem ar mācīšanās grūtībām vai traucējumiem, šobrīd tiek strādāts pie speciālistu, īpaši psihologu, pieejamības nodrošināšanas vispārīgajā izglītībā.

Īrijā tiek īstenotas vairākas aktivitātes skolēnu tekstpratības apguves atbalstam, bet viena no efektīvākajām skolēniem ar lasīšanas grūtībām, ir *Izlasī man grāmatu*, kur digitālajā vidē skolēnam ir iespējams klausīties grāmatas lasījumā un vienlaicīgi sekot līdzi tekstam. Skolēnu, kuriem ir īpašas mācību vajadzības, iekļaušanas pamatuzdevums ir padarīt viņiem pieejamu katras mācību stundas saturu, kur bieži iespējams saņemt atbalstu, izmantojot digitālos līdzekļus mācību stundu laikā. Arī tādas iniciatīvas kā *Delivering Equality of Opportunity In Schools*, kas nodrošina plašu atbalstu, lai mazinātu izglītības nepieejamību, paredz, piemēram, vismaz divu speciālās izglītības pedagogu klātbūtni skolās, kuras īsteno iekļaujošo izglītību. No šī gada stājusies spēkā jauna tekstpratības attīstības stratēģija, kura ietver jaunus atbalsta pasākumus un jaunas iniciatīvas, tai skaitā īpašu uzmanību pievēršot dzimumu atšķirībām lasīšanas interesēs. Par speciālās izglītības programmām, kā arī atbalstu skolēnu integrēšanai, kopš 2004. gada Īrijā ir atbildīga Speciālās izglītības padome.¹⁵

Tāpat kā Latvijā, arī pārējās pētījuma dalībvalstīs skolās ir pieejami speciālās izglītības skolotāji, psihologi un sociālie pedagogi.

¹⁵ <https://www.gov.ie/en/organisation-information/b05378-special-education-section/>

2.4. Valsts un vietējā mēroga lasītprasmes veicināšanas aktivitātes un digitālās lasītprasmes veicināšana

2.4.1. Lasītprasmes veicināšanas aktivitātes

Lietuvas eksperti uzsver, ka būtiskākās izmaiņas sākušās pēc *PIRLS* pētījuma 2011. gada rezultātiem. Daudzās skolās sākumskolas izglītības posmā tika ieviesta lasītprasmes pilnveides programma, kura turpinās aizvien. Vēl joprojām tiek nodrošināts arī individuāls atbalsts tiem skolēniem, kuri nacionālajā diagnostikas darbā nerasniedz minimālo līmeni. 2018. gadā tika uzsākta programma *Pasākumi pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērnu lasītprasmes uzlabošanai*. Šī programma ietver: publikācijas interneta portālos par tekstpratības apguves veicināšanas labo praksi, zinātnisko un starptautisko pētījumu secinājumu atreferējumu radio un TV raidījumos, informāciju Izglītības ministrijas tīmekļa vietnē, tikšanos ar vecāku asociācijām, kā arī skolotāju kvalifikācijas celšanu par zemo sasniegumu mazināšanu, laicīgu diagnostiku un IKT rīku izmantošanu pamatzglītības procesā kā arī pasākumus zēnu lasītprasmes uzlabošanai. Lietuvā tiek veltīta uzmanība tam, lai skolotāji apgūtu datus izmantošanu izglītības plānošanā un organizēšanā un nostiprinātu atgriezenisko saiti praksē. Skolotājiem pieejams daudz metodisko materiālu, tālākizglītības kursu, piemēram, par IKT un virtuālās mācību vides izmantošanas tēmām. Nacionālā līmenī Lietuvā tiek organizēts ikgadējs pasākums *Visa Lietuva lasa bērniem* (balstīta programmā *Eiropas Savienība lasa*), kurā iesaistās gan grāmatu izdevēji, gan pārdevēji, gan bibliotēkas. Šajā pasākumā piedalās arī politiķi, tostarp arī prezidents. Tekstpratības materiāli tiek izstrādāti sadarbībā ar Eiropas lasītprasmes tīklu *ELINET*.¹⁶

Igaunijas eksperti uzsver, ka "lasītprasme nav tikai skolotāju uzdevums – tas ir visas sabiedrības uzdevums," un tāpēc var apgalvot, ka Igaunijā ir grāmatu lasīšanas kultūra – ir gan *Facebook* grupas, gan lasīšanas klubi, gan lasīšanas asociācija. Piemēram, Tallinā katrs jaundzimušais saņem savu pirmo grāmatu jau dzemdību namā un nākamreiz, uzsākot skolas gaitas. Skolēni jau pirmsskolā tiek vesti uz bibliotēkām, notiek aktīva sadarbība ar bibliotekāriem. Tieši bibliotekāri bieži ir tie, kuri veido lasītāko vai ieteicamo grāmatu sarakstus, kas pieejami ikvienam interesentam. Tiek organizētas nacionālās iniciatīvas vai konkursi ne tikai lasītājiem, bet arī grāmatu rakstītājiem un ilustratoriem. Grāmatas, kuras uzvarējušas šajās kategorijās, saņem īpašas uzlīmes, līdz ar to pircēji grāmatnīcās var šīs grāmatas atpazīt. Par nacionālā mēroga iniciatīvam pārsvarā var pateikties Igaunijas Lasīšanas asociācijai. Dažas no šīm aktivitātēm ir, piemēram, lasīšanas ligzdiņa, lasīšanas spēles, *Izmanto lasīšanas burvību* un citas.

Polijas eksperti atklāj, ka jaunākās sabiedriskās domas aptaujas liecina par augšupejošu tendenci iedzīvotāju lasīšanas paradumos (lasa biežāk). Parasti iniciatīvas organizē dažādas nevalstiskās organizācijas. Polijā, līdzīgi kā Lietuvā, ir iniciatīva *Visa Polija lasa bērniem* (balstīta programmā *Eiropas Savienība lasa*), bet, atšķirībā no Lietuvas, šīs iniciatīvas mērķis ir lasīšanā iesaistīt tieši vecākus, turklāt šāda veida akcijas notiek ne tikai pilsētās, bet arī mazāk apdzīvotos reģionos. Bērnu vecākiem tiek

¹⁶ <https://eaea.org/our-work/projects3/elinet-european-literacy-policy-network/>

dāvinātas grāmatas, un viņus aicina bērniem lasīt priekšā katru dienu. Ir arī iniciatīvas, kuru ietvaros notiek Polijā pazīstamu personu publiski grāmatu priekšlasījumi – arī tie notiek gan pilsētās, gan ārpus pilsētām, vietējās bibliotēkās. Valsts līmenī ir plašs atbalsts bibliotēkām gan bibliotēku pieejamības nodrošināšanai, gan arī jaunāko grāmatu iegādei. Atbildot par iniciatīvām, Polijas eksperti uzsvēra, ka bibliotēkās tiek īpaši domāts par literatūru vīriešiem, esot pat iekārtoti atsevišķi “vīriešu” plaukti. Polijā ir arī vīriešu apvienības, kuras popularizē lasīšanu vīriešu un zēnu auditorijai.

Īrijā tiek īstenotas vairākas ar lasītprasmes veicināšanu saistītas aktivitātes, bet, iespējams, pazīstamākā ir *Pamet visu un sāc lasīt*¹⁷, kas šogad tika organizēta 26. aprīlī plkst. 12.00. Šīs iniciatīvas galvenais mērķis ir iedrošināt lasīt ikvienu savam priekam. Sākotnēji tā bija daļa no Eiropas Savienības iniciatīvas *Eiropas Savienība lasa*, bet tā turpina pastāvēt ik gadu vēl joprojām. Otra plaši pazīstama aktivitāte ir *Literacy Lift Off*, kura dažkārt tiek uzskatīta par intervences programmu. Atkarībā no skolas tā var tikt ieviesta kā regulāra lasīšanas nodarbība vai arī kā ar lasīšanu saistīta aktivitāte, kura notiek “akcijas” veidā, piemēram, vairākas nedēļas pēc kārtas katru dienu skolēni skolā tiek organizētas īpašas lasīšanas stacijas, kurās pedagogu vadībā skolēni gūst daudzpusīgu lasīšanas pieredzi. Tāpat noris aktīva sadarbība starp sabiedrību un bibliotēkām, no kurām pazīstamākā akcija ir *Tiesības lasīt*. Šīs iniciatīvas mērķis ir popularizēt lasīšanu visu vecumu, dzimumu, etniskās piederības un reliģiskās pārliecības cilvēkiem. Īrijas eksperti atzīst, ka zēniem patīk sacensība, kā arī viņus biežāk nekā meitenes lasīt pamudina ārējie motivācijas avoti, tāpēc ikviena aktivitāte, kura ietver kādu sacensības aspektu un apbalvojumu, var nostrādāt efektīvi tieši zēnu auditorijai.

¹⁷ <https://euread.com/activity/drop-everything-and-read-ireland/> un <https://dropeverythingandread.ie/>

2.4.2. Digitālā lasītprasme

Visi eksperti atzina, ka vēl joprojām nav praksē ieviestas īpašas digitālās lasītprasmes apguves stratēģijas.

Īrijas pārstāvji atzina, ka šogad ir izdots jauns politisks dokuments ar nosaukumu *Ireland's Literacy, Numeracy and Digital Literacy Strategy 2024-2033: Every Learner from Birth to Young Adulthood*¹⁸. Šīs stratēģijas mērķis ir pilnveidot bērnu un skolēnu digitālo prātību, tostarp digitālo lasītprasmi. Atšķiras ekspertu viedokļi par to, vai digitālā lasīšana ir tas pats, kas drukātu tekstu lasīšana, vai – nē. Dažu valstu pārstāvji, tāpat kā intervētie skolotāji Latvijā, puda neizpratni par to, ka skolēnus māca strādāt tikai ar drukātu tekstu, bet diagnostikas darbi, eksāmeni un pētījumi notiek digitāli, savukārt citi nesaskatīja būtisku atšķirību starp šīm vidēm.

Igaunijas eksperti citēja *OECD PISA* pētījuma rezultātus, kuros ticis secināts, ka skolēni, kuri grāmatas lasa drukātā formātā, uzrādījuši augstākus sasniegumus *PISA* digitālajā lasītprasmes testā nekā skolēni, kuri lasījuši digitālās grāmatas.

Polijas pārstāvji pat norādīja, ka skolotāji sākumskolas vecumposmā atsakās izmantot digitālus materiālus, viņiem pārsvarā nav pieejams dators mācību stundu laikā, skolās datorklases ir aprīkotas tikai datorikas priekšmeta nodrošināšanai, turklāt ne visās ir pieejams stabils un pastāvīgs interneta pieslēgums. Lai arī 4. klašu skolēni pagājušajā mācību gadā no skolām saņēma datorus lietošanai mājās, nekādas metodiskas vai sistematiskas darbības pēc tam nesevoja.

Šī situācija ir pretēja **Īrijai**, kur digitālie materiāli ir plaši pieejami un digitālie rīki tiek izmantoti gan iekļaujošas, gan attīstošas vides nodrošināšanai klasē.

Lietuvas eksperti uzsvēra, ka skolēnu digitālā testēšana nacionālajā līmenī, kā arī mācību materiālu digitalizēšana un sistematiskais, metodiski pareizais darbs ar digitāliem materiāliem pandēmijas laikā uzskatāms par vienu no iemesliem, kāpēc skolēnu sniegums *PIRLS* pētījuma 2021. gada ciklā, kurā skolēni pirmo reizi lasītprasmes testu pildīja digitāli, nepazeminājās, salīdzinot ar iepriekšējā cikla rezultātiem, kad testēšana notika, izmantojot drukātus materiālus. Eksperti norādīja, ka skolēni netiek gatavoti pētījumiem, bet tiek gatavoti nacionālajiem digitālajiem monitoringa un eksāmenu darbiem. Digitāli ir pieejami šo darbu piemēri – izmēģinājuma režīmā, kā arī iepriekšējo gadu uzdevumi. Nav retums, ka skolotāji izmanto šo sistēmu, lai gatavotu skolēnus gaidāmajiem testiem.

Domājot par digitālu tekstu pieejamību, visu valstu pārstāvji minēja, ka aizvien vairāk ir pieejamas grāmatas, kuras var klausīties jeb klausāmgrāmatas, turklāt Īrijas skolās tās tiek lietotas paralēli lasāmgrāmatām. Lietuvas un Igaunijas eksperti uzsvēra, ka skolēniem pieejamas digitālās bibliotēkas. Lietuvas eksperti teica, ka skolēniem digitālās grāmatas ir pieejamas par brīvu un viņi tās var izmantot mācību procesam, t.i., viņi var izvēlēties strādāt digitāli vai ar drukātajām mācību grāmatām.

¹⁸ <https://www.gov.ie/en/publication/3f341-towards-a-new-literacy-numeracy-and-digital-literacy/>

2.5. Valstu ekspertu skaidrojums par skolēnu sasniegumiem un ieteikumi

2.5.1. Skaidrojumi par savas valsts skolēnu lasītprasmes sasniegumiem

Lietuvas eksperti uzsvēra: “Nevar teikt, ka skolēniem būtu bijusi izaugsme [attiecībā pret *PIRLS* pētījuma 2016. gada ciklu], tomēr mēs priecājamies, ka skolēni demonstrējuši stabili augstus sasniegumus,” neskatoties uz pandēmijas ietekmi. Tā kā Lietuva jau neatlaidīgi ir strādājusi pie mācību satura izmaiņām un lasītprasmes kā vispārējas prasmes pilnveidošanas kopš *PIRLS* 2011. gada ciklā konstatētajiem zemajiem rezultātiem (skat. 1. attēlu), un šo izmaiņu pozitīvo ietekmi Lietuvas skolēni demonstrēja jau 2016. gada *PIRLS* pētījuma rezultātos, var uzskatīt, ka šobrīd Lietuvas izglītības sistēma un lietuviešu skolēni apstiprina šo izmaiņu efektivitāti – 2021. gada *PIRLS* pētījuma ciklā, tāpat kā iepriekšējā, bija saglabājusies salīdzinoši zema atšķirība starp zēnu un meiteņu tekstpratību (aptuveni 20 punkti meitenēm par labu). Skolēni uzrādīja vienlīdz augstus rezultātus gan informatīvo, gan literāro tekstu pratībā, kas *PIRLS* pētījuma 2011. gada rezultātos bija lielākais “klupšanas akmens”. Lietuvas eksperti uzsver, ka to skolēnu skaits pieaugums, kuri ir demonstrējuši augstāko tekstpratības līmeni, nav nejaušība, jo šiem skolēniem kopš 1. klases bijusi iespēja mācīties pēc tāda mācību satura, kurš veidots, balstoties uz *PIRLS* pētījuma ietvarstruktūru, tātad ietvēris daudz vingrinājumu un piemēru augstāko domāšanas procesu (*higher-order thinking*) attīstīšanai.

Igaunijas eksperti joko, ka “ranga tabulas vienmēr atkarīgas no konkurentiem”, bet uzsver, ka augstie sasniegumi nav nejaušība. Tie ir gan skolotāju augstās izglītības, gan viņu mērķtiecīgas darbības, gan arī sabiedrības izpratnes par lasītprasmes nozīmi rezultāts. Nenoliedzami būtisks ir fakts, ka skolēniem jau agrīni ir pieejama grāmata, ka skolēni tiek mudināti lasīt to, kas viņiem patīk, un tādējādi viņiem iepatīkas lasīt grāmatas.

Tāpat kā Igaunijas, arī **Polijas** eksperti uzskata, ka panākumu atslēga ir skolotāju izglītībā, kā arī mācību saturā, kurš 1. – 3. klases līmenī būtisku uzmanību pievērš tieši lasītprasmes attīstīšanai. Kā papildu iemeslu augstajiem sasniegumiem Polijas eksperti min augsto poļu valodas lietojuma līmeni ģimenēs – 98% skolēnu, kuri piedalījās *PIRLS* pētījumos, poļu valoda ir gan mācību, gan arī mājās izmantotā valoda.

Īrijas eksperti kā vienu no galvenajām panākumu atslēgām uzskata skolas, skolotāju un sabiedrības kopējo izpratni par lasītprasmi, piekrītot Igaunijas ekspertu apgalvojumiem, ka sasniegumus nebūtu iespējams nodrošināt, ja lasītprasme būtu tikai literatūras skolotāja aktualitāte. Tāpat kā Polijas, arī Īrijas eksperti uzskata, ka viens no iemesliem augstajiem lasītprasmes rādītājiem ir sākumskolas izglītības standarts un lielais uzsvars uz visām trim valodas izmantošanas formām, kā arī tas, ka lasītprasmes apguve jau tiek sākta pirmsskolā, no 5 gadu vecuma Polijā un 4 gadu vecuma Īrijā (obligātais izglītības ieguves vecums gan sākas no 6 gadiem – 1. klase).

2.5.2. Ieteikumi tekstpratības sasniegumu paaugstināšanai valstī

Lietuvas eksperti rekomendē ļoti lielu uzmanību pievērst agrīnai diagnostikai un interencei, īpaši tiem skolēniem, kuri uzrāda zemu sasniegumu. Kā otru būtiskāko ieteikumu eksperti nosauc atstumtības un nevienlīdzības mazināšanu gan vienas klases ietvaros, gan starp klasēm vienā skolā, gan arī starp skolām dažādos reģionos, īpaši pievēršot uzmanību atbalsta personāla, digitālu mācību materiālu un dažādu tehnoloģiju pieejamībai, kas ietver gan digitālās tekstpratības pilnveidi, gan arī rīkus tās vērtēšanai un pašnovērtēšanai. Tiek uzsvērta arī dažādo iniciatīvu – konkursu, aktivitāšu, nozīme ne tikai katra skolēna, bet arī sabiedrības izpratnes veicināšanā par labas lasītprasmes lomu ikdienas dzīvē. Redzot skolēnu sasniegumu izaugsmi vecāku lasītprīka pieauguma kontekstā, Lietuvas pārstāvji mudina ikvienu valsti iesaistīt vecākus izglītojošās nodarbībās un pasākumos, lai popularizētu lasīšanas kā vērtīga hobia nozīmi.

Igaunijas eksperti iesaka visas izmaiņas izglītības sistēmā un programmās balstīt iepriekšējos sasniegumos, ejot evolucionāru nevis revolucionāru ceļu. Koncentrējoties uz kompetencēm, neaizmirst par faktisko saturu, saglabājot līdzsvaru starp tradicionālo un moderno. Cik vien iespējams agrīni skolēnos rosināt lasītprīka attīstību.

Arī **Īrijas** un **Polijas** eksperti norāda uz lasītprīka jeb pozitīvas attieksmes pret lasīšanu nozīmi jau agrīnā vecumā kā priekšnosacījumu augstākām sekmēm vēlāk, izceļot arī atgriezeniskās saites nozīmi, kā būtisku lasītprīka un izpratnes par izaugsmi faktoru. Lai arī Polijā jaunākā literatūra nav iekļauta obligātajā mācību saturā, eksperti norāda, ka tieši literatūra, kura skolēnus aizrauj un raisa emocionālu piesaisti būs tā, kura veicinās lasīšanas sasniegumus. Papildus, balstoties *PISA* pētījuma rezultātos, Polijas pārstāvji uzsver, ka ir nepieciešams uzmanīgi veikt izmaiņas izglītības sistēmā. Polijai, ieviešot 8 gadu garu pamatizglītību un 4 gadus garu vidējo izglītību, kas ietver gan vispārējo gan profesionālo izglītību, jaunākie rezultāti *PISA* pētījumā nebija iepriecinoši, salīdzinot ar iepriekšējiem pētījuma cikliem, kuru laikā Polijā pamatizglītība bija 9 gadus, bet vidējā – 3 gadus ilga.

Īrijas eksperti atsevišķi izceļ piemērotas literatūras atrašanu un lasīšanas pieredzes nodrošināšanu tiem skolēniem, kuriem nepatīk lasīt literārus darbus. Eksperti norāda, ka nevajadzētu mūsdienās praktizēt tādas vecmodīgas mācību metodes, kur visi skolēni klasē ir spiesti lasīt vienu un to pašu, jo mūsdienās ir tik daudz iespēju atrast katram to, kas palīdzēs viņam sasniegt lielāku izaugsmi tekstpratībā – ja nepieciešams, tad kāds var lasīt par princesēm, bet kāds cits – internetā publikāciju par tehnoloģijām. Papildus tam, Īrijas eksperti iesaka vecākiem darīt visu iespējamo, lai pievērstu skolēna uzmanību tekstam un valodai, tas var ietvert gan, piemēram, pavārgrāmatas pieejamību, gan arī ģimenes notikumu laika līniju un jebkuras citas aktivitātes, kurās iesaistīta drukātā un sarunvaloda. Protams, kā viena no efektīvākajām vecāku iesaistēm, tiek uzsvērta priekšā lasīšana, pat tad, ja tas notiek no grāmatām, kurās nav neviena drukāta vārda, tikai attēli, jo “arī attēli ir teksts”. Savukārt pedagogiem un skolām eksperti iesaka “būt uz viena viļņa” ar tekstpratību, visiem kopīgi strādājot tieši uz šo mērķi – pilnveidot skolēnu tekstpratību visas dienas garumā, visos mācību priekšmetos, veidojot pozitīvu

attieksmi pret lasīšanu, iesaistot lasīšanā un dodot skolēniem iespēju piedzīvot pozitīvu atgriezenisko saiti.

2.6. *Salīdzinājumuvalstu informācijas apkopojums un vispārējie secinājumi*

2.6.1. Valstu salīdzinājuma kopsavilkums

Salīdzinājumuvalstu ekspertu sniegtās informācijas kopsavilkums dots 2.1. tabulā.

2.1. tabula.

Eksperu interviju apkopojums

Salīdzināšanas kritērijs	Lietuva	Igaunija	Polija	Īrija
Zināšanu pārbaude un monitorings	Standartizēta testēšana 4. klasē, kas balstīta uz tekstpratību, saskaņā ar prasmēm, kuras skolēnam jāprot demonstrēt, beidzot 4. klasi. Nav publiski pieejamas monitoringa sistēmas.	Standartizēta testēšana, uzsākot 4. un 7. klasi, kurā pārbauda skolēna prasmi: • paust viedokli un pamatot to, • novērtēt savas prasmes, • tekstpratībā – mutvārdos un rakstiski, • pielietot vienu svešvalodu ikdienas situācijā. Igaunijas izglītības informācijas portāls <i>Haridussilm</i> ir monitoringa publiski pieejamā daļa	Nav standartizētas testēšanas. Nav publiski pieejamas monitoringa sistēmas.	Standartizēta testēšana tekstpratībā un matemātika 2., 4., un 6. klases noslēgumā. Publiski pieejami izglītības monitoringa pārskati par iepriekšējiem gadiem.
Izglītības iedalījums pēc klasēm (gadiem)	Sākumizglītība – 1. – 4. klase, parasti māca viens skolotājs visus vai gandrīz visus priekšmetus. Pamatizglītība – 5. – 10. klase (<i>pagrindinė mokykla</i>). Ģimnāzija – 9. – 12. klase vai profesionālā izglītība – 11. – 12. klase. Obligātā izglītība no 6 – 16 gadiem (no 1. – 10. klasei).	Sākumskolas 1. posms – 1. – 3. klase. Sākumskolas 2. posms – 4. – 6. klas. Pamatskola – 7. – 9. klas. Ģimnāzija vai valsts ģimnāzija 10. – 12. klase. Obligātā izglītība no 6 līdz 18 gadiem.	Sākumskola – 1. – 3. klase, parasti viens skolotājs māca visus vai gandrīz visus priekšmetus. Pamatizglītība – 4. – 8. klase, katru priekšmetu māca atsevišķs priekšmeta skolotājs. Vidējā vai vidējā profesionālā izglītība – 9. – 12. klase. Obligātā izglītība no 6 līdz 18 gadiem.	Sākumskola – 1.- 6. klase, var būt arī apvienotās klases, kur vienā telpā ir skolēni no dažādiem šo klašu līmeņiem. Jaunākais vidusskolas posms – 7. – 9. klase. Vecākais vidusskolas posms vai profesionālā izglītība – 10. – 12. klase. Obligātā izglītība no 6 līdz 16 gadiem (no 1. – 9. klasei).
Lasītprasmes apguves uzsvāri sākumskolā	Divas galvenās jomas: lasīšanas tehnika un teksta izpratne (apzināta lasīšana), kas sadalīta sīkāk – lasīšanas prasmes, lasīšanas funkcijas un literāro un neliterāro tekstu lasīšana. Tiek likts uzsvārs uz literatūras un kultūras pamatzināšanām.	Spēja skaidri un būtiski izteikties, ņemot vērā situācijas un partnerus komunikācijā; izklāstīt un pamatot savu nostāju; lasīt un izprast informāciju un literatūru; rakstīt dažāda veida tekstus, izmantojot atbilstošus lingvistiskos līdzekļus un piemērotu stilu; par prioritāti izvirzīt pareizu valodas lietojumu un bagātu ekspresīvo valodu.	Lasīšana tiek atzīta par spēju saprast, izmantot un reflektīvi apstrādāt tekstus, tostarp ar kultūru saistītus tekstus. Tiek uzsvērtā skolēna intereses raisīšana par lasīšanu un grāmatu pieejamības nodrošināšana. Nav atsevišķa standarta tikai lasītprasmes apguvei vai pilnveidei, bet mācību saturā ir neliels uzsvārs uz lasīšanu ar izpratni, liels uzsvārs uz	Izšķir 3 virzienus: • runāšana, • lasīšana, • rakstīšana. Akcentējot komunikatīvu attiecību veidošanu, izmantojot valodu, valodas saturu un struktūras izpratni, valodas izpēti un lietošanu.

Salīdzināšanas kritērijs	Lietuva	Igaunija	Polija	Īrija
	Nav atsevišķa standarta tikai lasītprasmes apguvei vai pilnveidei, bet mācību saturā ir liels uzsvars uz lasīšanu ar izpratni, literāru tekstu lasīšanu, neliels uzsvars uz informatīvu tekstu lasīšanu, kā arī lasīšanu priekam. Mācību saturā netiek pievērsta īpaša uzmanība digitālu tekstu lasīšanai, daļēji pievērsta uzmanība informācijas meklēšanas un kritiskas izvērtēšanas prasmēm.	Nav atsevišķa standarta tikai lasītprasmes apguvei vai pilnveidei, bet mācību saturā ir liels uzsvars uz lasīšanu ar izpratni, dažādu teksta veidu lasīšanu un lasītpraksi. Mācību saturā tiek pievērsta īpaša uzmanība digitālu tekstu pieejamībai un izmantošanai, pievērsta uzmanība arī informācijas meklēšanas un kritiskas izvērtēšanas prasmēm.	literāru un informatīvu tekstu lasīšanu, nav uzsvara uz lasīšanu priekam. Mācību saturā daļēji tiek pievērsta uzmanība digitālu tekstu lasīšanai, arī informācijas meklēšanas un kritiskas izvērtēšanas prasmēm.	Nav atsevišķa standarta tikai lasītprasmes apguvei vai pilnveidei, bet mācību saturā ir liels uzsvars uz lasīšanu ar izpratni, literāru un informatīvu tekstu lasīšanu, kā arī lasīšanu priekam. Jaunajā lasītprasmes stratēģijā ir pievērsta uzmanība stratēģiju mācīšanai digitālu tekstu lasīšanai, daļēji pievērsta uzmanība arī informācijas meklēšanas un kritiskas izvērtēšanas prasmēm.
Skolotāja kvalifikācija	Vismaz bakalaura grāds. Uzsvars uz profesionālo pilnveidi, ir skolotāju karjeras modelis. Sertifikācija (kvalifikācijas apliecinājums) vismaz reizi piecos gados.	Maģistra grāds un skolotāja profesionālā kvalifikācija. Citas personas, kuras atbilst skolotāja izglītības nosacījumiem un vēlas darboties skolotāja profesijā, savu piemērotību profesijai var apliecināt, piesakoties kvalifikācijas ieguvei ar profesionālās asociācijas <i>Eesti Õpetajate Liit</i> (Igaunijas skolotāju asociācija) starpniecību.	Maģistra grāds un skolotāja profesionālā kvalifikācija sācumizglītības skolotājiem. Augstākā izglītība un skolotāja profesionālā kvalifikācija pamatskolas skolotājiem. Skolotājiem nav pienākuma apmeklēt dažāda veida profesionālās pilnveides kursus, kursu apmeklējums ietekmē viņu karjeras iespējas. Skolotājiem skolās ir jāpiedalās semināros, kas veltīti tādiem jautājumiem kā formatīvā vērtēšana, personības attīstība, sadarbība ar vecākiem un pirmā palīdzība.	Bakalaura grāds izglītībā (4 gadi) bakalaura grāds specialitātē un profesionālā maģistra programma izglītības zinātnēs (2 gadi). Pilnībā kvalificēti skolotāji nav spiesti piedalīties profesionālajā izaugsmē, bet tiek mudināti to darīt ar Pedagogu profesionālās attīstības dienesta (PDST), Nacionālās speciālās izglītības padomes (NCSE) un valsts mēroga izglītības centru tīkla atbalstu. Obligāta ir skolotāja mentora programma jaunaļiem skolotājiem.
Mācību semestra sākums un beigas	Sākas septembrī, sadalīts divos semestros, beidzas jūnijā.	Sākas septembrī, sadalīts divos semestros, beidzas jūnijā.	Sākas septembrī, beidzas jūnijā, divi semestri ar ziemas pārtraukumu.	Sākums septembrī, beigas jūnijā, divi semestri ar brīvdienām ziemā un vasarā.

2.6.2. Secinājumi

Visas izglītības sistēmās saskaras ar līdzīgiem izaicinājumi, kurus radījusi ne tikai COVID-19 pandēmija, bet arī ilgstošas problēmas izglītības piemērošanā darba tirgus prasībām, kā arī pedagoga profesijas prestižs. Domājot par skolēnu sagatavotību digitālajam laikmetam, jāatzīmē, ka Igaunijas un Īrijas skolēni apsteidz Latvijas, Lietuvas un Polijas skolēnus. No sniegtās informācijas iespējams secināt, ka Polijas skolēni šajā ziņā pagaidām ir vissliktākajā situācijā.

Apkopojot visus ekspertu intervijās izskanējušos ieteikumus, var izcelt šādus galvenos punktus:

- Pozitīvas attieksmes pret lasīšanu veicināšana.
- Emocionālās piesaistes un iesaistes veicināšana lasīšanas procesā.
- Rutīnas un tādas vides izveide, kurā katrs skolēns var kļūt par daļu no lasīšanas kopienas.
- Tādas literatūras izvēle, kas atbilst dažādām gaumēm, klasiku atstājot lasīšanai vecākajās klasēs.
- Uzmanības pievēršana agrīnai diagnostikai un tai sekojošās intervences efektivitātei.
- Biežas un skaidras atgriezeniskās saites sniegšana, kas palīdz skolēniem apzināties savas stiprās un vājās puses.
- Ciešas sadarbības ar ģimenēm veidošana un izpratnes par ģimenes būtisko lomu bērna lasītprasme veicināšana.
- Lasītprasmes iniciatīvu sabiedrībā atbalstīšana un rosināšana.

INTERNETA RESURSI PAPILDINOŠAS INFORMĀCIJAS IEGŪŠANAI

Valsts	Saturs	Adrese
Īrija	Īrijas oficiālā valdības mājaslapa, kurā iespējams atrast visu oficiālo informāciju par jebkuru valdības pārvaldības jomu Īrijā	https://www.gov.ie/
Īrija	Īrijas skolotāju padomes mājaslapa	www.teachingcouncil.ie/
Igaunija	Igaunijas izglītības ministrijas mājaslapa	www.hm.ee/
Igaunija	Pamatskolas mācību saturs angļu valodā	https://www.riigiteataja.ee/en/eli/524092014014/consolide
Igaunija	Lasīšanas asociācijas mājaslapa	https://lugemisyhing.ee/en/
Lietuva	Informācija par Lietuvas izglītības standartu <i>Skola 2030</i>	www.mokykla2030.lt/
Lietuva	Izglītības un sporta ministrijas mājaslapa	https://smsm.lrv.lt/en/sector-activities/education_1/
Polija	Informācija angļu valodā par Polijas izglītības sistēmu	https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/-2024/12/17/cblhay/the-system-of-education-in-poland-2025-online.pdf
PIRLS dalībvalstis	Nacionālo pētījumu centru sniegtā informācija par valsts izglītības sistēmu	https://pirls2021.org/encyclopedia/
Visas valstis	ES oficiālais statistikas portāls	https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/
Visas valstis	Eiropas Komisijas portāls	https://op.europa.eu/en/home

LITERATŪRA

- Carreras M., Armstrong B., C. & Danubeita J., A. (2018). *Reading, Stevens' Handbook of Experimental Psychology and Cognitive Neuroscience 4th edition Vol 3 Language and Thought*. Wiley
- Dedze, I., Geske, A., Golubicka, V., Grīnfelds, A., Jarmakoviča, A., Jevdokimova, N., Mālere, A., Ozola, A., Silova, K., Zizlāne, L. (2020). *Skolēnu sasniegumi lasīšanā sākumizglītības posmā*. https://www.ipi.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/ipi/Publikācijas/PIRLS_2016_monografija_gatava_ar_vakiem.pdf
- Howitt, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Prentice Hall.
- Lune, H., & Berg, B. L. (2017) *Qualitative research methods for the Social sciences 9th edition*. Pierson.
- Ozola, A., Geske, A., Kampmane, K. (2023). *Starptautiskā lasītprasmes novērtēšanas pētījuma IEA PIRLS 2021 pirmie rezultāti*. https://www.ipi.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/ipi/PIRLS_2021_nacionalais_zinojums_ar_vakiem.pdf
- Reilly, D., Neumann, D. L., & Andrews, G. (2019). Gender differences in reading and writing achievement: Evidence from the National Assessment of Educational Progress (NAEP). *American Psychologist*, 74(4), 445.

PIELIKUMS

Būtiskākās informācijas apkopojums par Īriju, Poliju un Lietuvu no *PIRLS 2021* pētījuma enciklopēdijas¹⁹, ko snieguši nacionālie pētījuma centri, parādīts 2.2. tabulā. Šis kopsavilkums papildina intervijās gūto informāciju par valstu izglītības sistēmām un pielietotajām praksēm un sniedz *COVID-19* pandēmijas ietekmes subjektīvu novērtējumu uz sasniegumiem *PIRLS 2021* pētījumā. Šajā tabulā nav ietverta Igaunija, jo, kā tika minēts iepriekš, Igaunija nepiedalās *IEA* organizētajos pētījumos.

2.2. tabula.

PIRLS 2021 enciklopēdijā⁷ ietvertās informācijas apkopojums par Lietuvu, Poliju un Īriju

Kategorija	Lietuva	Polija	Īrija
Lasišanas mācību saturam izvirzītie uzdevumi	Lietuvas izglītības programmā lasišanas apguve ir integrēta dzimtās valodas mācību saturā. Tās mērķis ir attīstīt skolēnu klausīšanās, runāšanas, lasišanas un rakstīšanas prasmes, galveno uzmanību pievēršot izpratnei un izteiksmes prasmēm. Līdz 4. klasei skolēniem jāspēj lasīt literārus un neliterārus tekstus izteiksmīgi un ar izpratni. Mācību programma ir sadalīta divās galvenajās jomās: lasišanas tehnika un teksta izpratne, kas uzsver apzinātu lasīšanu, un literatūras un kultūras pamatzināšanas.	Poļu valodas pamatprogrammā uzsvars tiek likts uz komunikācijas prasmju attīstīšanu lasīšanā, rakstīšanā un runāšanā. Lasišana tiek uzskatīta par līdzekli, kas palīdz skolēniem izprast literatūru un attīstīt viņu izziņas un estētiskās spējas. Mācību programmas mērķis ir iesaistīt skolēnus darbā ar dažādiem tekstiem un veicināt viņu spēju tos analizēt un interpretēt. Mācības rosina skolēnus iepazīties ar poļu literatūru un kultūru, kā arī ar starptautiskiem darbiem.	Īrijā 2015.-2019. gadā tika ieviesta Sākumskolas valodas mācību programma (<i>Primary Language Curriculum - PLC</i>), kurā galvenā uzmanība pievērsta gan angļu, gan īru valodas attīstībai. Mācību programmā uzsvērtā valodas loma, palīdzot bērniem izprast pasauli un veicinot sociālo mijiedarbību. Tās mērķis ir integrēt valodu mācīšanu tā, lai veicinātu prasmju pārnesei starp abām valodām, ļaujot bērniem kļūt par prasmīgiem komunikācijas dalībniekiem gan īru, gan angļu valodā.
Lasišanas mācību saturā uzsvērtie sasniedzamie mērķi	Mācību programmas mērķis ir veicināt lasīšanu gan izziņas, gan emocionālajai attīstībai. Tā rosina skolēnus kļūt par brīvi lasošiem lasītājiem, kas spēj saprast, analizēt un novērtēt tekstus. Galvenie mērķi ir dot skolēniem iespēju saprast un baudīt literārus un neliterārus	Galvenais mērķis ir attīstīt skolēnu lasītprasmi un izpratni, ļaujot viņiem jēgpilni mijiedarboties ar tekstiem. Mācību programma rosina lasīt, lai gūtu zināšanas, prieku un iesaistītos kultūras norisēs. Pamatizglītības beigās skolēniem būtu jāspēj izvērtēt, interpretēt un	Mērķis ir atbalstīt bērnus, lai viņi kļūtu par pārliecinātiem komunikatoriem, kas prot izteikties gan angļu, gan īru valodā. Mutvārdu valodas attīstība kā pamats lasītprasmes un saziņas prasmēm. Mācību programmas mērķis ir veicināt mīlestību pret lasīšanu, mudinot skolēnus pētīt

¹⁹ <https://pirls2021.org/encyclopedia/>

Kategorija	Lietuva	Polija	Īrija
	tekstus, uzlabot spēju izteikt emocijas un ar lasīšanas palīdzību iegūt kultūras izpratni. No skolotājiem tiek sagaidīts, ka viņi iesaistīs skolēnus dažādas lasāmvielas lasīšanā, palīdzot viņiem iemācīties izvērtēt saturu un izteikt viedokli par literārajiem darbiem.	kritiski iesaistīties tekstu lasīšanā. Poļu valodas izglītības mērķis ir stiprināt skolēnu saikni ar nacionālo kultūru, vienlaikus sagatavojot viņus arī globālās literatūras apguvei.	tekstus, lai gūtu prieku un mācītos. <i>PLC</i> veicina arī bērnu dzimtās valodas iekļaušanu un atzīst valodu daudzveidības nozīmi klasēs.
Lasišanas mācību saturā uzsvērtās prasmes	Lietuvas skolēni attīsta prasmes divās galvenajās jomās: 1) lasīšanas tehnika, kas ietver lasīšanas plūdumu, izteiksmīgumu un izpratni, un 2) literatūras un kultūras pamatzināšanas, kas ietver literāro darbu interpretāciju, tēmu identificēšanu un emocionālu attieksmi pret varoņiem. Skolēni mācās lasīt gan klusi, gan skaļi, pārfrāzēt, analizēt un apspriest dažādus tekstus. Viņi arī pēta lasīšanas izglītojošās, izziņas un emocionālās funkcijas un praktizējas vērtēt tekstus, pamatojoties uz personīgām reakcijām un teksta analīzi.	No skolēniem tiek sagaidīts, ka viņi attīstīs dažādas prasmes, tostarp tekoši lasīt, spēš apkopot un pārfrāzēt tekstus, noteikt galvenās tēmas, analizēt tēlus un notikumus. Neatņemama mācību programmas sastāvdaļa ir tādas prasmes kā kritiskā domāšana, kopsavilkuma veidošana un radoša rakstīšana. Skolēni iepazīstas gan ar poļu, gan starptautisko literatūru, analizējot tās struktūru, tēmas un kultūras kontekstu. Mācību programma mudina skolēnus apzināties lasīšanas estētiskās un izziņas funkcijas un novērtēt gan literāros, gan informatīvos tekstus.	Īrijas mācību programmā galvenā uzmanība tiek pievērsta mutvārdu valodas, lasīšanas un rakstīšanas prasmēm. Sākumskolas beigās skolēniem ir jāspēj izteikties gan angļu, gan īru valodā, saprast dažādus literārus un neliterārus tekstus un efektīvi sazināties. Mācību programmā ir iekļautas arī tādas prasmes kā lasītprasmes, kritiskā domāšana un spēja analizēt un reaģēt uz dažāda veida tekstiem. Turklāt mācību programma veicina radošumu rakstīšanā un sekmē reflektējošu pieeju valodas apguvei.
Mācību saturs	Ministrijas noteikta vienota valsts mācību programma, kas balstīta uz <i>ISCED</i> .	Valsts pamatprogramma katrai klasei ar vienotu ārējo vērtēšanu.	Pamatizglītības programma (angļu un īru valodā), pielāgojama skolu etniskajai dažādībai.
Pārbaudījumi	Valsts mēroga standartizētie testi, vidusskolas noslēguma eksāmens, starptautiskie salīdzinošie pētījumi.	Nacionālais eksāmens 8. klasē, vidusskolas noslēguma eksāmens, profesionālās izglītības eksāmeni, starptautiskie salīdzinošie pētījumi.	Nacionālais angļu valodas lasīšanas novērtējums, valsts eksāmeni vecāko klašu skolēniem, starptautiskie salīdzinošie pētījumi.

ISBN: 978-9934-527-70-8

9 789934 527708